KÖZÖSSÉGEK DUNAPENTELÉN

Kronászt Margit

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés 2
2. Miért fontosak egy település életében a kisközösségek? 3
3. Irodalomtörténeti áttekintés Dunapenteléről 6
4. Dunapentele – településtörténeti áttekintés 1950-ig 8
5. Közösségek Dunapentelén 16
5.1. A Dunapentelei Önkéntes Tűzoltó Egyesület 16
5.2. Oktatás Dunapentelén és az iskolák által nyújtott lehetőségek 22
5.3. Levente egyesület Dunapentelén 30
5.4. A KALOT és a KALÁSZ Dunapentelén 33
5.5. További csoportok, klubok, ahol a dunapenteleiek találkozhattak 37
6. Összefoglalás 41
Felhasznált és ajánlott irodalom 43
Felhasznált és ajánlott források 45
Fényképek 46

1. Bevezetés[1]

Tanulmányomban a dunapentelei közösségeket kívánom bemutatni. Munkámban a XX. század első felére kívánok koncentrálni, arra az időszakra, amelyről nagyobb forrásanyaggal, valamint akár visszaemlékezésekkel egyaránt rendelkezünk.

Elsőként a település történetéről adok egy rövid történelmi áttekintőt, melynek segítségével el tudjuk helyezni Dunapentelét mind a térképen, mind pedig a történelem folyásában.

Tisztázni kívánom, hogy mit értek közösség és közösségépítés alatt, majd a különféle helyszíneken és alkalmakon keresztül fogom bemutatni, hogy ez a gyakorlatban hogyan valósulhatott meg egy mezővárosban, majd községben.

Úgy gondolom, hogy a kérdés szempontjából jelentős a felekezeteknek a szerepe, valamint az oktatás és az iskolán kívüli diákoknak szervezett programok, de fontosak a településen alakult egyesületek (Dunapentelei Önkéntes Tűzoltó Egyesület, Katolikus Legényegylet, Mária Kongregáció, majd a KALOT-KALÁSZ mozgalom, a levente egyesület, stb.) is.

[1] Jelen tanulmány Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata megbízásából készült, a **TOP-6.9.2-16-DU1-2018-00001** azonosítószámú **„Helyi identitás és kohézió erősítése Dunaújvárosban”** című projekt megvalósítása keretében.
Ezúton is köszönöm Nagyné Hodik Mónika szakmai tanácsait, valamint lektorálását.

2. Miért fontosak egy település életében a kisközösségek?

Bár nem vagyok társadalomtudós – így nem is kívánok és nem is tudok tudományos igénnyel nyilatkozni a témáról –, de néhány szót mindenképpen szeretnék szólni arról, hogy egy-egy kisközösség mit adhat/adhatott az adott település életéhez, milyen jelentősége van/volt egy-egy település életében. A tanulmány célja az, hogy bemutassam, hogy Dunapentelén milyen lehetőségek álltak a lakók rendelkezésére ahhoz, hogy közösséget építsenek, közösséget formáljanak.

Az ember ősidők óta társas lény, ennél fogva szüksége van a másokkal való kapcsolatra, közös programokra, családdal és barátokkal eltöltött közös pillanatokra. Nem volt ez máshogy a régi időkben sem, így Dunapentele lakói számára is fontos volt, hogy kapcsolatot tartsanak másokkal, közösen dolgozzanak, munkán-iskolán kívüli szabadidős elfoglaltságokat keressenek maguk és családjuk számára.

Mi a közösség? Úgy gondolom, elsőként a közösség fogalmáról kell egy kicsit beszélnünk. A közösség mindig emberek csoportja, akiket valami összeköt: ez lehet családi vagy baráti kötelék, közös lakóhely vagy akár munkahelyi kapcsolódás is. A közösség biztonságot nyújt, tartalmat és célt ad az emberek számára; segítségükkel az egyéni érdekből csoportos érdek válhat, ezáltal elősegítve a cél megvalósulását. A közösségeket három típusra lehet osztani: lokális közösség, érdekközösség[2] és bensőséges kapcsolati közösség.[3] Munkám szempontjából a lokális közösségek a legfontosabbak, amelyeket a lakóhely köt össze, mely lehet szűkebb (egy utca) vagy tágabb (azonos város).[4, 5]

A közösségeket vizsgálhatjuk típus szerint: a tagok közvetlen kapcsolatban vannak egymással (pl. egymáshoz közel élnek) vagy eszmei kapcsolatot ápolnak egymással.[6] Fontosak azok a kritériumok is, amelynek meg kell, hogy feleljen egy közösség. Ezek a következők:

- kulturális hasonlóság
- azonos státusz
- interakciók a tagok között.

---

[2] *Az érdekközösségben „a tagok közös jellemzője az azonos rokonsági, munkavégzési, etnikai, vallási stb. hovatartozás, tehát valamely a lokalitáson túlmutató kulturális jellemző.”* KOVÁCS. http://www.kulturalisszemle.hu/7-szam/junior-kutatoi-muhely/kovacs-henrietta-a-kozossegfejlesztes-alapjai-es-a-tobbfunkcios-kozossegi-terek, 2021. március 8.

[3] *A bensőséges kapcsolati közösségben a tagok valamilyen közös eszméhez, világnézethez kapcsolódnak és ez jelenti számukra az összetartó erőt. Ilyen lehet pl.: egy vallási közösség.* Uo.

[4] Uo.

[5] A közösség szó fogalmáról bővebben KOVÁCS. uo., 2021. március 8.

[6] Uo.

A tagok ezeknek tudatában vannak, hiszen így jön létre az a közösség, amely mellett elköteleződtek, amivel azonos szemléletet ápolnak. Ennél fogva az emberek tudatában a közösség, mint fogalom, pozitív hangzatú szóként él.[7]

Egy közösség több funkciót is betölt:

- szocializáció
- gazdasági boldogulás
- társadalmi részvétel
- társadalmi kontroll
- kölcsönös támogatás.[8]

A közösségek erőforrásokat hoznak létre, egy olyan magot képesek létrehozni, amelyek megteremtik/megteremthetik a jövőt. A közösségek *képesek újjáépíteni a gazdasági struktúrákat, ha megfelelő bennük a szellemi erő és összefogás*.[9] Minden közösség számára fontos, hogy egyedi legyen, lakható, egészséges és biztonságos környezetet biztosítson az emberek számára. A közösségek *összefogják*/koordinálják az embereket napjainkban is és így volt ez a régi időkben is.

Hogyan lehet a közösségeket fejleszteni? A fejlesztés egy olyan folyamat, amely valamilyen formában előre mozdítja az adott közösséget, általában egy külső, szakszerű beavatkozás segítségével. A fejlesztés törekszik egy, a korábbinál jobb állapot létrehozására, arra, hogy megtanítsa az adott közösségnek azt, hogy hogyan tudja a saját problémáit orvosolni, megoldani. Maga a fejlesztés is több területre koncentrálhat (gazdasági élet, életminőség, intézményi vagy mentalitásbeli jellemzőknek a javítása), azonban jelen munkámnak nem tárgya ezeknek a részletes tárgyalása. Fejlesztés során mindig figyelembe kell venni, hogy a közösséget emberek alkotják, így a fejlesztéseket a tagok kezdeményezéseire kell alapozni, így mindig egy alulról jövő folyamatot létrehozva, folytatva. Az elsődleges cél minden esetben egy pozitív változás létrehozása.[10]

A közösségfejlesztés alulról építkezik, helyi gazdasági és humán erőforrásokra támaszkodva. A közjóra irányuló cselekvéshez a közösségi munkások alternatívákat dolgoznak ki, megszerzik a szükséges információkat, külső segítőket vonnak be (lehetnek külső fejlesztők, helyi polgárok, más települések

---

[7] KOVÁCS. http://www.kulturalisszemle.hu/7-szam/junior-kutatoi-muhely/kovacs-henrietta-a-kozossegfejlesztes-alapjai-es-a-tobbfunkcios-kozossegi-terek, 2021. március 8.

[8] Uo.

[9] https://www.pr-blog.hu/a-kozossegepites-alapjainak-strategiaja, 2021. március 5.

[10] KOVÁCS. http://www.kulturalisszemle.hu/7-szam/junior-kutatoi-muhely/kovacs-henrietta-a-kozossegfejlesztes-alapjai-es-a-tobbfunkcios-kozossegi-terek, 2021. március 8.

képviselői, szakemberek, országos szervezetek képviselői, stb.). A közösségi folyamatban résztvevők természetesen együttműködnek az önkormányzatokkal is. Míg a település vagy területfejlesztés elsősorban az adott körzet infrastrukturális fejlesztésére irányul, addig a közösségfejlesztés a helyi társadalmak közösségeit fejleszti (humán fejlesztés).[11]

Dunapentelével kapcsolatosan igyekeztem összegyűjteni azokat az egyesületeket, egyleteket, amelyek a XX. század első felében megalakultak és működtek a faluban, valamint hozzáadtak valamit a település életéhez. Egyesületi élet, csoportok már a XIX. század második feléből ismertek (Dunapentelei Casino Társaság, alakult: 1870. január 18.; Dunapentelei Önsegélyező Egylet, alakult: 1872. október 1.; Dunapentelei Polgári Kaszinó – a Dunapentelei Casino Társaság utóda, alakult: 1901. december 29.; Dunapentelei Ifjúsági Önképzőkör, alakult: 1902. november 9.; Szívgárda, alakult: 1927.). Munkámban azoknak az egyesületeknek, egyleteknek a bemutatására törekszem, melyekről több forrással, információval rendelkezünk – de természetesen a kutatás a többi esetében sem állhat meg.

Egyesületek közül az alábbiakat tervezem bemutatni:

- Dunapentelei Önkéntes Tűzoltó Egyesület
- Katolikus Legényegylet
- Mária Kongregáció
- KALOT és KALÁSZ mozgalom
- levente egyesület
- az egyházi és állami oktatáson kívül kínált lehetőségek.

[11] https://vizsgazz.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=752:20tetel&catid=83&Itemid=221, 2021. március 8.

3. Irodalomtörténeti áttekintés Dunapenteléről

Jelen fejezetben egy rövid irodalomtörténeti áttekintést kívánok nyújtani az olvasónak, kiválasztva az általam felhasznált irodalmak közül azokat, melyek a legnagyobb segítségemre voltak munkám során.

Dunapentele történetével több szakirodalomból is megismerkedhetünk. Az egyik legfontosabb az Erdős Ferenc és Pongrácz Zsuzsanna szerkesztésében megjelent *Dunaújváros története*[12] című kiadvány. Ez a monográfia talán a legteljesebben öleli fel Dunaújváros történetét az őskortól kezdve egészen a rendszerváltásig. A kötet a település minden korszakát feldolgozza, zárásként pedig megtalálható benne a város építészetének, képzőművészetének és közművelődésének a története is. Munkám szempontjából a legfontosabb adatokat a XIX. század második, valamint a XX. század első felének tárgyalása adta, de hasznosnak bizonyultak a korábbi fejezetek is.

Farkas Gábor, levéltáros, tanulmányában, mely a *Dunapentele története a kapitalizmus korában 1850-1950* címet viseli,[13] részletesen foglalkozik az 1985 és 1950 közötti száz év történelmével, az 1848-as forradalom utóhatásaitól kezdve egészen a városépítés megkezdéséig. A tanulmány szól az úrbéri viszonyok felszámolásáról, a céhes ipar helyzetéről, politikai mozgalmakról és a mindennapi életről. Segítségével több egyesület történetét is sikerült felgöngyölíteni, azonban vannak még nyitva maradt kérdések, amelyek a lehetőségekhez mérten további kutatásokat kívánnak.

Szabó Tamás *Pentele ezer éve* című könyve[14] gyűjteményes album, melyben összegyűjtésre kerültek régészek, történészek Pentelével foglalkozó munkái, korabeli fényképek és visszaemlékezések is a település történetéből.

Matussné Lendvai Márta iskolatörténeti könyve[15] részletes tájékoztatást ad arról, hogy hogyan alakult az oktatás Dunapentelén a XVIII. századtól egészen az 1961-es reformig. Munkám szempontjából a kötet első fele volt a legfontosabb: hogyan jött létre az iskola és hogyan zajlott az oktatás egészen a II. világháború utáni újjáépítésig.

---

[12] Dunaújváros története. Szerk.: ERDŐS Ferenc – PONGRÁCZ Zsuzsánna. Dunaújváros, Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2000.

[13] FARKAS Gábor: Dunapentele története a kapitalizmus korában 1850-1950. In: *Fejér megyei történeti évkönyv 9.* Szerk.: FARKAS Gábor. Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 1975.

[14] SZABÓ Tamás: Pentele ezer éve. Dunaújváros, Penteléért Alapítvány, 2008.

[15] MATUSSNÉ LENDVAI Márta: Fejezetek Dunapentele iskolatörténetéből. Dunaújváros, Intercisa Múzeum, 1996.

Ehhez a munkához szolgálhat további adalékokkal az iskola történetét feldolgozó kiadvány számos fényképpel és személyes történettel, amely az új elemi iskola átadásának 100 évfordulója alkalmából született meg.[16] A fényképek mellett helyet kaptak egykori és akkor is ott tanuló diákok versei, rövid történetei, tablóképek és osztálynévsorok. A kötet elején található Matussné dr. Lendvai Márta rövid iskolatörténete, melyben az iskola megépülésének, első éveinek kérdését fejtette ki a szerző.

A KALOT/KALÁSZ mozgalomról ad részletes áttekintőt Tóth József kéziratban őrzött visszaemlékezése.[17] A szerző áttekinti a mozgalom létrejöttének, majd elterjedésének történetét, majd tárgyalja a Dunapentelét érintő eseményeket is. Emlékeinek köszöntően ismerjük többek között a dunapentelei KAL zászló leírását is.

Végezetül külön említést érdemelnek Schlitterné Frigyesné Nyuli Anna[18] feljegyzésekkel és történetekkel teli füzetek formájában megőrzött visszaemlékezései. Még az 1990-es évek végén rövid „szösszenet" formájában jelent meg egy füzet, amely a pentelei Fő utcát, valamint a Rácokközét és annak lakóit mutatta be. A *Panni néni meséi* címet viselő füzetben Dunapentele régi főutcájának, a Magyar utcának, valamint a Rácokközének a lakóit mutatja be.[19] A kötet elején szereplő bevezetésből kiderül, hogy a felsorolt családok, üzletek, találkozóhelyek, a leírt városkép az 1930-as éveket tükrözi, Panni néni gyermekkorát.
A feljegyzésekkel teli füzetek teljes kiadása az utóbbi években indult meg és páratlanul gazdag forrást kínál Dunapentele történetét tekintve a kutatóknak. Eddig négy kötet látott napvilágot, mindegyik újabb és újabb történetekkel gazdagítva tudásunkat a faluról. [20]

---

[16] 100 éves a Szórád Márton Általános Iskola 1907-2007. Felelős kiadó: JUHÁSZ József. Dunaújváros, Szórád Márton Általános Iskola, 2007.

[17] TÓTH József: Lakodalmi népszokások Dunapentelén és ezzel kapcsolatos visszaemlékezéseim (1989.)/ Egyházi szervezetek működése Dunapentelén az 1930-40-es években /KALOT-KALÁSZ/ (1994.). Kézirat. H.n., k.n., 1995.

[18] Panni néni családja a Győr-Moson-Sopron megyei Nyúl községből származott, az 1800-as években települtek Dunapentelére. Nyuli Anna 1925-ben született szorgos családban, mindig is érdeklődéssel tekintett világra. Az újonnan felépült Dunaújvárosba 1969-ben költözött fel, ezután kezdett el írni, mellyel több pályázaton is sikereket ért el. Munkáiban a régi Pentelét igyekezett megidézni, szokásaival, hagyományaival és az ott élőkkel. *Volt egyszer egy Dunapentele…* címmel két kötete jelent meg, melyeket visszaemlékezésből írt. A *Panni néni meséi* című sorozatban szintén a régi Pentelét szerette volna bemutatni. Panni néni 2003-ban hunyt el.

[19] Panni néni meséi I. kötet. Szerk.: KOZMA Erzsébet. Dunaújváros, Dunaújvárosi Történeti Klub, 1999.

[20] SCHLITTERNÉ Nyuli Anna: Régi dunapentelei történetek I. kötet. Szerk.: KEMÉNY Lajosné. Duanújváros, Pentele Baráti Kör, 2018.
SCHLITTERNÉ Nyuli Anna: Régi dunapentelei történetek II. kötet. Szerk.: KEMÉNY Lajosné. Duanújváros, Pentele Baráti Kör, 2018.
SCHLITTERNÉ Nyuli Anna: Régi dunapentelei történetek III. kötet. Szerk.: KEMÉNY Lajosné. Duanújváros, Pentele Baráti Kör, 2019.
SCHLITTERNÉ Nyuli Anna: Régi dunapentelei történetek IV. kötet. Szerk.: KEMÉNY Lajosné. Duanújváros, Pentele Baráti Kör, 2020.

4. Dunapentele – településtörténeti áttekintés 1950-ig[21]

Fontosnak tartom Dunapentelét elhelyezni a történelemben: milyen előzményekkel, hol és hogyan jött létre a település; hogyan változott a falu vallási és etnikai összetétele az évszázadok során; mit jelentett a település számára a mezővárosi státusz elnyerése; az 1848-’49-es forradalom, majd a földosztás hatásai; a mezővárosi státusz elvesztése; a századfordulós agrárproletár mozgalmak, valamint a I. világháború dúlása. A település történetében egészen a II. világháború végéig megyek el.

A mai Dunaújváros területén több, különböző korszakokból származó, jelentős régészeti leletet tártak fel az elmúlt több mint 100 év során. A legismertebb a Kr. u. I.-II. század fordulóján felépült Intercisa, egy római kori település, melynek pusztulása Kr. u. 430 körül indult meg. A XI. században egy Pentele nevű birtok található itt, melyhez hozzátartozott a mai Szalki-sziget, amelyen még 1054 előtt felépült a Szent Pantaleonnak szentelt monostor. 1242-ben a tatárjárás elérte a területet és a monostor pusztulásnak indult.[22]

Lakottak voltak Intercisa romjai, a későbbi évszázadokban azonban a köveket újabb építkezésekre hordták el. A török dúlás nem kímélte Pentelét sem. A falu a hadseregek felvonulási útvonalának mentén feküdt; 1541-ben török közigazgatást vezettek be, 1606-ra a teljes korábbi lakosság elpusztult. 1630 után települtek be a rácok először. A törököket végleg a császári seregek segítségével 1686-ban sikerült elűzni.

Újabb rác betelepülés következtében 1720-ra a teljes lakosságot ők alkották, 1695-től számítható Rácpentele időszaka. Az első magyar betelepítésre 1736-ban került sor, majd Rudnyánszky József 1743-ban újabb családokat telepített le a faluban, melynek ezután megszűnt a „rácos” jellege. 1767-től a falu hivatalosan is a Dunapentele nevet viselte.

Mezőgazdasági szempontból a falu elhelyezkedése meglehetősen jó, a lakosság a szükségleteit megfelelően el tudta látni. 1790 körül létesült a révátkelő, stabilizálódott a településszerkezet, a lakosság és a gazdaság egyaránt.[23]

A XVII. és XVIII. század fordulóján a falunak kb. 300 lakosa volt, majd a lakosságszám a XIX. század elejétől a szabadságharc kitöréséig körülbelül 1000 fővel emelkedett az újonnan

[21] A település történetének bemutatása az I. világháború időszakáig az alábbi munkában jelent meg eredetileg: KRONÁSZT Margit: Miről mesélnek a képes levelezőlapok? – Képeslapváltás 40 év tükrében. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2020. (Publikálatlan mesterképzéses szakdolgozat.)

[22] Végleg 1903-ban, a Duna szabályozásakor tűnt el.

[23] BÓNA 21-25.

beköltözött családoknak köszönhetően.[24] A falu kereskedelmi központtá fejlődött, új utcák nyíltak, és a fejlődésnek köszönhetően 1833. február 15-én elnyerte a mezővárosi státuszt.[25]

Az 1848-49-es forradalom utáni két évtized gyökeres változásokat hozott a mezőváros életében. A jobbágyság megszabadult a földesuraktól és szabad paraszttá lett, a zsellérek az ipari és kereskedelmi vállalkozásokban, a mezőgazdasági üzemekben találtak megélhetési lehetőséget. Ezek az adottságok itt – főként a jobbágyfalvakhoz viszonyítva – kedvezőbbek voltak. A mezővárost az újjászervezett közigazgatási rendszer a csákvári járásban hagyta, ahova már 1777 óta tartozott.[26]

A lakosság száma növekedésnek indult: 1850-ben 2678 fő lakta a települést 506 házban, az 1860-as évek elején 571 házban 594 család élt; 1870-ben már 3083 fő. A lakosság nagy része úrbéres, kisebbik kézműves, iparos, kereskedő vagy pedig hivatalnok volt.[27] A település határát 12016 magyar holdra becsülték bel- és kültelkekkel, földesúri majorságokkal együtt.

Vallások közül a korban a legjelentősebb a római katolikus és a görög keleti a településen, temploma és parókiája ennek a két felekezetnek volt.[28]

1859-ben került sor az úrbéri viszonyok jogi felszámolására, mivel a volt jobbágyok és zsellérek megállapodást szerettek volna földesurakkal. 1859 márciusában határbejárást tartottak, majd az egyezség 1859. szeptember 18-án jött létre hosszas tárgyalások után[29] és szintén ezen a napon kötöttek külön megállapodást a zsellérekkel.[30] A telkeket elsőként a dunaföldvári országúttól Baracsig kezdték felosztani, ahol dűlők kialakítására volt szükség, ami rövidesen megtörtént.[31] Bővítették a faiskola területét, valamint téglaégető és vályogvető helyeket és homokbányát nyitottak. A birtokosok kötelessége volt a csapások, árkok kiépítése és fenntartásuk egyaránt[32] - bár a későbbi években ez csak nehezen megoldható volt.

---

[24] SZABÓ 48-50.

[25] 1836-ban zajlott le a Szórád Márton-féle parasztfelkelés, valamint az 1848-as események és az azt követő megtorlások sem kerülték el a mezővárost.

[26] FARKAS 163.

[27] A lakosság túlnyomó többségét (80 %) magyarok alkották, de laktak itt németek, szlovákok és szerbek is (bár számuk csökkenésnek indult), akik már egészen asszimilálódtak a magyar lakossággal. FARKAS 163-164.

[28] Emellett jelen volt még az izraelita és a református vallás is, de kisebb létszámmal. FARKAS 164.

[29] A felmérés során minőségük alapján osztályozták a földeket; felmerült a kiosztás kérdése; kérdés volt, hogy egy-egy föld hány hold legyen. Az egyházak érdekeit a helyi plébános és lelkész képviselte. Zalay Ferenc, római katolikus plébános eljárt a plébánia, a templom és az iskola érdekében is. A görög katolikusok nem tudták érdekeiket képviselni a szükséges iratok hiányában. További javadalmazottak voltak a helyi jegyző, a mészáros és a kocsmáros, így meg kellett szabni azt is, hogy ők mekkora földhöz juthatnak. FARKAS 164-166.

[30] A számukra fenntartott legelőket a zsellérek maguk között oszthatták el, de ez nézeteltérésekhez vezetett, emiatt küldöttséghez és mérnökhöz fordultak, aminek eredményeként 1860. július 31-ig dolgoztak a felosztáson, ezután kezdték kiutalni a telkeket. FARKAS 166-167.

[31] A partoldalon sok helyen az itt élők szolgalmi jogot kaptak, mivel nem lehetett kutat fúrni. FARKAS 167.

[32] Az úrbéri viszonyok felszámolása után: egésztelkes: 16 gazda; háromnegyed telkes: 6 gazda; féltelkes: 80 gazda; negyedtelkes: 96 gazda. 11 nagybirtokos család is élt a mezővárosban, pl. a Méreyk, Rosthyk, Janitsáryk vagy Rajcsányiak. FARKAS 168.

A művelési ágak közül kiemelkedett a szántóföld mennyisége; a termékek túlnyomó többségét a mezőgazdaság biztosította. Az állattenyésztésben a juhtenyésztés jutott kiemelkedő szerephez, a szarvasmarha-, tehén- és sertésállomány gyenge, lovakat vontatásra tartottak. A szántónak évente 65-70%-át művelték meg, a többit ugaron hagyták.[33]

A fejlődésnek köszönhetően megváltozott a településszerkezet: új utcákat nyitottak, a Duna-parton gyümölcsösöket telepítettek, mulató kezdte meg működését. Megnőtt az iparos- és kereskedőcsaládok száma, mivel többen birtokot vásároltak itt.[34] A mezőváros vonzáskörzete kiterjedt a környező Rácalmás, Hercegfalva, Nagyvenyim és Kisapostag településekre, mivel Dunapentelének kedvezők voltak a közlekedési adottságai, piaci napokon a Duna túlpartjáról is jöttek adni-venni az emberek a révátkelőnek, a gőzhajóállomásnak és az itt áthaladó, Budát Varasddal összekötő országútnak köszönhetően.[35]

A településen a leggazdagabb telkes gazdák közül rendszeresen bírót választottak, aki éves javadalmazásban részesült; feladatai közé tartozott a városi számadások elkészítése; rendszabályok alkotása; az egészségügyi szabályok betartása; az árvízi védekezés és minden ügyviteli hiányért ő felelt. Az elöljáróság szegényházat és szegénypénztárt hozott létre. A bíró kezelte a város tulajdonában levő ingatlanokat, bérbe adta a fogadót és a révet.[36]

A mezőváros nagy hangsúlyt fektetett az oktatás kérdésére, ennek tárgyalására azonban külön fejezetet szánok a munkámban, hiszen az oktatási intézmények maguk is közösséget képeznek, akárcsak az egy-egy osztályba járó diákok.

A kiegyezés után felélénkült a politikai élet. 1870-ben megszűnt Dunapentele mezővárosi státusza, helyette nagyközségnek nyilvánították – melyet 1950-ig megtartott. A változás új vezetőséget hívott életre – amelyben helyet kaptak a leggazdagabb helybeliek –, melynek minden tagja jelen volt valamilyen jelentős intézményben, így döntő befolyásoló erővel rendelkeztek. A községi jegyző szerepe igen kicsi volt, csak feladatokat hajtott végre.[37]

---

[33] Az alábbi kultúrnövényeket termesztették: búza, rozs, árpa, zab, burgonya és kukorica. FARKAS 168.

[34] Az 1860-as évek elején 170 iparos- és kereskedőcsalád élt a településen, ezzel új mesterségeket behozva a mezővárosba: asztalos, ács, kőműves, kádár, kötélgyártó, lakatos, takács, szűcs, különféle kereskedők.
Az egyik legfontosabb mesterség a patak- és vízimolnárság volt. FARKAS 169.
A malomengedélyeket meghatározott időnként megújították, a malmoknak állandó helyet jelöltek ki a Dunán, hogy ne akadályozzák a hajóközlekedést. A molnárok céhes keretei az 1860-as évek végére felbomlóban voltak; a többi céhes iparág jelentéktelen volt, ezek a céhek az 1870-es évek végére felbomlottak. FARKAS 172-173.

[35] Az országúton postajárat közlekedett, a településen postahivatal, szálláslehetőség és váltott lovak várták az utazót. FARKAS 169.
Évi négy országos vásárt tartottak: Szent György nap előtti hétfőn; Szentháromság vasárnapja utáni hétfőn; Kisasszony ünnepi hetében hétfőn; Advent I. vasárnapja utáni hétfőn. Uo.

[36] FARKAS 170-172.

[37] FARKAS 173-174.

1882-ben határozták el egy új községháza felépítését, mivel a régi már nagyon rossz állapotban volt, azonban anyagi gondok miatt néhány évvel eltolódott az építkezés.[38] Ez a mai Magyar út 32. szám alatt található épület.

Az 1880-as években Dunapentele körorvosi székhely volt, gyógyszertár pedig már régóta működött a településen gyógyszerész vezetésével. Továbbá két szülésznő és négy bába volt foglalkoztatva, valamint az állatállomány ellátására egy állatorvos. A lakosság száma ebben az időben 3549 fő volt.[39]

Az 1890-es években az egész megyében agrárszocialista mozgalmak robbantak ki, a nép szembe szegült a nagybirtokosokkal, melyek hatással voltak Dunapentelére is.[40]

A XX. század első éveire tarthatatlan lett az iskolák helyzete, az állagromlás és a diákok magas létszáma miatt.[41]

Változások következtek be a mezőgazdasági életben: csökkent a szőlőterület nagysága, majd a háború alatt jelentős mennyiségű szőlő pusztult ki.[42] A Duna szintén több szempontból fontos volt továbbra is a település életében: a rajta működő vízimalmok sok családnak biztosítottak megélhetést; a lakosok itt halásztak; fontos teherszállítási útvonal volt – bár már megépült a vasút is; de jelentős volt a Dunán zajló személyforgalom és a folyó biztosította az ívóvizet is.[43]

---

[38] FARKAS 174.

[39] Az orvos Strasszer Lipót; a gyógyszerész Orgon Sándor; a szülésznők Berger Anna és Friedman Erzsébet; a bábák Molnár Anna, Király Erzsébet, Horváth Anna és Sántha Ilka; az állatorvos Bruck Móric. FARKAS 174.

[40] A dunapentelei politikai mozgalmak tárgyalása külön fejezetet képez munkában.

[41] Az oktatás helyzetének a tárgyalása egy külön fejezetet képez munkámban.

[42] A XIX. század végén két hegyen termesztettek szőlőt, az Öreghegyen és a Táborálláson. Mindkettő hegyközségi szervezetben működött, élén elöljáróság állt, melyet a közgyűlés bízott meg. Ennek tagja volt minden szőlőbirtokos és évente egyszer, Szent György nap környékén ültek össze. A közgyűlés ellenőrizte az elöljáróság munkáját, megvizsgálta a számadásokat. A szervezetet a hegybíró irányította, hat tagból állt, akiknek egyike volt a hegymester vagy hegy-esküdt. Az elöljáróság határozta meg a szüret idejét, fenntartotta a rendet, üzemeltette a pálinkafőzőt, ügyelt az utak, kerítések, stb. jó állapotára. A birtokosok kötelesek voltak engedelmeskedni a hegybírónak. Az elöljáróság évi két kötelező permetezést írt elő, tilos volt állandóan a szőlőhegyen lakni, valamint megtiltották a vasárnapi és ünnepnapi munkavégzést. FARKAS 183.

[43] A folyó szabályozásának kérdése már a XIX. század utolsó éveiben felmerült, azonban az eredeti tervek ellen egyaránt felszólalt a községi bíró, a jegyző, több földbirtokos és a körorvos is. Érveikben szerepelt a megélhetés és ívóvíz kérdése, de egészségügyi kérdések (ha az eredeti tervek szerint zárják el a Duna-ágat, akkor egy egészségre is veszélyes mocsár jött volna létre). A helyiek elmentek egészen Darányi Ignác földművelésügyi miniszterig és végül született egy észszerű kompromisszum, amely megfelelt a község lakóinak is és szabályozta a folyót is. Vontatóút és zárógát létesült, utóbbiban egy nyílással, amely vizet engedett az ágba, így biztosítva a megfelelő vízszintet, amely így alkalmas ivásra is. Ugyanakkor fontos megjegyezni azt is, hogy a Szalki-sziget területével ekkor nem Dunapentele, hanem Szalkszentmárton rendelkezett. Még 1924-ben is csak a hajóállomás területe, valamint a mellette található rakpart volt a község tulajdonában. A község a révjogot 1925-ben tudta megvásárolni. Uo. 183-185.
A hajóvontató útról már jóval korábban községi szabályrendelet rendelkezett. Uo. 184.

A településen több iparvállalat adott munkát az itt élőknek, bár az általuk megtermelt érték nem volt számottevő.[44] A községben két pénzintézet működött, tagjaik és az általuk befizetett üzletrészek száma folyamatosan növekedett.[45] Gazdasági egységek szintén létrejöttek a korszakban, melyek szövetkezeti alapon működtek.[46] Ugyanakkor a XX. század első évtizedeiről továbbra is azt mondhatjuk, hogy a lakosság nagy része mezőgazdasági foglalkozást űzött, jóval kisebb részük főleg kézműiparból élt, kis részük kereskedelemmel foglalkozott. A lakosság csekély számát tették ki a közszolgálati alkalmazottak, nyugdíjasok, házi cselédek és magánzók.

Az első világégés érintette Dunapentelét is: a Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége ellen elkövetett merénylet, majd a hadüzenet után bevonulásra buzdító plakátok jelentek meg a község utcáin, mely szerint a katonáknak 24 órán belül be kell vonulniuk. A dunapentelei hadköteles korú férfiak közül a legtöbben a székesfehérvári 17-es és 69-es gyalogsági laktanyába vonultak be, de sokan kerültek a huszárok és a tüzérek soraiba is. A háború évei alatt a községből összesen 650 fő vonult be katonának, helyettük 1915-től hadifoglyokkal műveltették a földeket.[47] 1916-tól az elhúzódó háború, a növekvő hiány, a magas árak, az anyagi károk és emberáldozatok miatt egyre többen szólaltak fel a háború ellen. A községben megnőtt a műveletlen terület, csökkent a termés és az állatállomány, rossz volt a közellátás, több alapvető élelmiszer is hiánycikk lett, majd jegyrendszert vezettek be, de végleges megoldást az sem hozott. Az 1917. októberi események hatására sokan szöktek haza, hogy felosszák a földesúri birtokokat a parasztok között.[48]

1919. augusztus 6-án került sor a Tanácsköztársaság előtti állapot restaurálására (az 1918. november 1. előtti állapotok visszaállítására). Már a hónap végén angol megszállók érkeztek a településre, ez azonban csak katonai jelenlét volt. Hamarosan magyar kormányküldöttség is érkezett, akik gyűlést tartottak a községben. A politikai életnek két hangos képviselője volt: a szélsőséges, a Tanácsköztársaság megdöntésében résztvevő irányzat és a kereszténypártiak csoportja. 1920-ban az előbbiek jutottak mandátumhoz, így a helyi politikai is ehhez igazodott.[49] Dunapentele közigazgatásilag továbbra is nagyközség volt és ez maradt a közigazgatás alapja kisebb módosításokkal egészen 1950-ig.[50]

---

[44] Legfontosabb vállalatok: Dunavidéki Ipari és Kereskedelmi Rt., Téglás-féle gőzmalom, Bruck-féle gőzmalom, Krausz-féle cementárugyár, Kovács Ferenc darálója és fűrésztelepe. Uo. 185.
[45] Dunapentelei-Rácalmási Takarékpénztár, Dunapentele és Vidéke Hitelszövetkezet. FARKAS 185.
[46] Hangya Szövetkezet, Dunapentele és Vidéke Tejszövetkezet. Uo.
[47] Uo. 182.
[48] SZABÓ 63.
[49] FARKAS 186-187.
[50] A község irányítását a képviselőtestület végezte, amely 36 tagból állt: fele virilis jogon, fele pedig választás útján került be. Több tag hivatalból vett részt a képviselőtestület munkájában: a bíró, a törvénybíró, a 12 esküdt,

A világháborúban és az azt követő időszakban sokan elszegényedtek, az életviszonyok stagnáltak. Lazult a közbiztonság, ezért meg kellett erősíteni az éjjeli őrséget, új csendőrlaktanya is létesült.[51] A következő években arra törekedtek, hogy a lakosok életszínvonalát és a rendszert stabilizálják a településen.

1922-ben bizottságot állítottak fel a nagybirtokok felosztására, valamint számba vették a földet igénylőket is. Az igényléseket az *Országos Földbirtokrendező Bizottság* elé vitték. Az egyik fő cél az volt, hogy az életképes kisbirtokok számát növeljék.[52] Az 1929-ben kirobbant gazdasági világválság hatásait Pentelén is megérezték: zuhanni kezdtek az állat- és terményárak, de a földek értéke is csökkent. A helyzetet nehezítette, hogy a községben ekkoriban kötöttek szerződést a villanyvilágítás bevezetésére, melynek megvalósítását a szerződés miatt meg kellett kezdeni.[53] A válság évei alatt a pentelei gazdák is fizetésképtelenek lettek, nem tudták fejleszteni gazdaságaikat. A községnek nem volt pénze a rossz állapotú utak helyreállítására. A rossz szociális helyzet jelentkezett mozgalmi vonalon is, felmerült a nyílt ellenállás gondolata. A rossz anyagi helyzetben lévőknek népkonyhát állítottak fel, valamint megjelent az ínségmunka is; ezeket a kiadásokat belső erőforrásokból igyekeztek fedezni, de idővel ezek elapadtak.

Azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy az 1930-as évek elején maga a község is segélyre, segítségre szorult, bár a környező településekhez képest, itt nem jelentkezett akkora nyomor.[54] A község háztartási egyensúlya az 1930-as évek közepére kezdett helyreállni, majd az évtized második felében már tőkeképződésre is lehetőség volt. Szintén az évtized közepétől kezdett változni az addig inkább konzervatív elveket valló képviselőtestület, és új bizottságok is munkához láttak.[55]

---

a jegyző, a pénztárnok, a közgyám és a körorvos. A községben joghatállyal bíró határozatokat hozható testület nem alakult és nem is volt alakítható. Uo. 187.

[51] FARKAS 187-188.

[52] Több birtokost biztosítottak róla, hogy földjeiket nem veszik számba és nem osztják fel, mivel nem lépik túl a középbirtok nagyságát. Ilyenek voltak Dóra Szilárd, Sigray Béla, Frankl Zsigmond, Simonyi Nándor és Szávits Miklós birtokai. Ezzel szemben – mivel háborús szerzeménynek minősültek a háború alatt vásárolt földek – felosztásra került többek között Pajzs Gyula, Kobialka György, Bruck Frigyes vagy Précsény Györgyné gazdaságának egy része, valamint a Perkáta mellett elterülő uradalomból 780 hold föld. Ezeket házhely céljára osztották ki.

Az igénylők az 1922-1923. gazdasági év végén vehették birtokba a kiosztott földeket – mivel az eredeti tulajdonosok ragaszkodtak hozzá, hogy a terményeket még ők takarítsák be. A megváltási ár igen magas volt, 10 év alatt kellett kifizetni, így az ingatlanokat csak 1932-ben telekkönyvezték, amely szerint 198 személy jutott ingatlanhoz (97-en szántóföldet, 191-en pedig csak házhelyet kaptak). Az évtized folyamán folyamatosan mondtak le az új tulajdonosok a házhelyekről, mivel irreálisan magas áron kapták őket. Uo. 190-191.

[53] 1934 elején a községet a hajóállomással összekötő utat látták el villanyvilágítással, mivel mind a személy-, mind pedig a teherforgalom szempontjából kulcsfontosságú volt. Uo. 192.

[54] Uo. 193.

[55] Pl. közegészségügyi, kulturális, szépészeti vagy számvizsgáló. Uo. 196.

Az alábbi táblázat jól mutatja, hogy a XX. század első felének közepén (1935.) hogyan alakult a gazdaságok száma és a birtokok nagysága a településen:[56]

Gazdaságok nagysága kat. hold	Gazdaságok száma	Földbirtok (kat. hold)
1 holdon aluli	322	130
1-5 hold	310	749
5-50 hold	226	2955
50-100 hold	7	462
100-500 hold	4	966
500-1000 hold	5	3558

A harmincas évek második felében érzékelhető volt a helyi egyesületek hanyatlása (ifjúsági önképzőkör, katolikus kör, katolikus legényegylet), bár tudjuk azt is, hogy a levente egyesület a legtöbb helyi ifjú szabadidejét lekötötte.[57]

A II. világháború nem kerülte el Dunapentelét sem, felszabadulására 1944-1945. fordulóján került sor. Mivel frontvonalba esett a település, így polgári áldozatok is voltak, valamint hatalmas anyagi károk keletkeztek. Az élet fokozatosan indult újra a településen.

Még 1945-ben megalakult az Magyar Kommunista Párt (MKP) helyi szervezete, majd sorra a többi politikai párt: Nemzeti Parasztpárt (NPP), Szociáldemokrata Párt (SzDP) és Független Kisgazdapárt (FKGP). 1947-ben vezették be az I. hároméves tervet, mely az ország újjáépítésének meggyorsítását tűzte ki céljául. Dunapentele, ha nehézségek árán is, de lassan fejlődött, lakóinak száma elérte a 4100 főt.

1948-ra a demokratikus hatalom proletárdiktatúrává fejlődött, megalakult a Magyar Dolgozók Pártja (MDP). Az SzDP és MKP egyesülése után Dunapentelén létrejött az MDP helyi szervezete.

Országos és helyi szinten ezek után kezdődött meg a szocialista társadalom felépítése, 1950. január 1-el hirdették ki az első ötéves terv megindítását, melynek célja a szocialista ipar

[56] Táblázat forrása FARKAS 186.
A pentelei határban feudális eredetű nagybirtok nem volt megtalálható. Ugyanakkor a XIX. században ismert földbirtokosok mellé/helyébe újabbak is léptek a XIX. század végén, XX. század elején: Sigray Pár tulajdonába került Sándorháza puszta; Szávits Miklós a Janitsáry pusztát vásárolta meg; Frankl Zsigmond pedig Szedres pusztát. De a településen jelen volt a rácalmási Pajzs család, birtoka volt Simonyi Nándornak vagy Peretsényi Györgynek is. Uo.

[57] Az egyes egyesületek történetével külön részfejezetekben foglalkozom. Ezeket lásd alább.

megteremtése és a nehézipar fejlesztése. Ennek a végrehajtására a MDP Központi Vezetősége döntést hozott egy új vaskohászati kombinát és a hozzá kapcsolódó lakótelep felépítéséről (1400/1949. sz. kormányrendelet), melyet Mohácson terveztek felépíteni, azonban a megromló jugoszláv-magyar viszony és az érkező aggasztó hírek miatt új helyszín után kellett nézni. A cél egy, a déli határtól távolabb fekvő terület kiválasztása volt.[58]

Pentele már ekkor sem volt csendesnek mondható, építették a hatos útnak a falun átvezető szakaszát, készült a „százlábú híd" is, rengetegen dolgoztak itt. Kellett az új út az akkor még Mohácson épülő kombinát és a főváros között. Bár még folyt Mohácson az építkezés,[59] amikor 1949 őszén földmérő munkások jelentek meg Dunapentele határában, majd 1949. december 28-án megérkezett a minisztertanácsi határozat, a Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetősége meghozta döntését: a választás Dunapentelére esett, ahol megfelelőek voltak a földrajzi adottságok (6957/1949. sz. minisztertanácsi határozat). Ez megfelelt az aktuális politikai szempontoknak is és így Dunapentele lett annak a nehézipari beruházásnak a központja, mely a „vas és acél országát" testesítette meg.[60]

[58] Ekkor merült fel Sióagárd neve, azonban mivel ott rengeteg előkészítő munkára lett volna szükség, a tervet elvetették.
[59] A mohácsi építkezést véglegesen 1950 tavaszán állították le és addig körülbelül 40 millió forintot költöttek rá. ERDŐS 2015. 52.
[60] Uo.

5. Közösségek Dunapentelén

5.1. A Dunapentelei Önkéntes Tűzoltó Egyesület

Mielőtt rátérünk Dunapentele tűzvédelmére, fontosnak tartom röviden bemutatni Fejér vármegye tűzvédelmét a XIX. században.[61] Fejér megyére – ahogy az ország többi megyéjére is – jellemző, hogy a XIX. században még nem volt kialakult tűzvédelem, gyakorta tűzveszélyes anyagokból építették a házakat (faházak, szalma vagy nádtetővel), a szérűt a házak közelében tárolták, és mindezek mellett a házak is túlzottan közel voltak egymáshoz – így egyetlen szikra is elég a pusztításhoz. Már a középkortól kezdve történtek kezdeményezések a probléma megoldására, egy 1773-as alispáni utasítás pedig arra kötelezte a községeket, hogy fordítsanak több figyelmet a megelőző tűzvédelemre. [62] Pentele ekkor a csákvári járásban helyezkedett el és egy 1775-ös leltár szerint az egyik legjobban felszerelt település volt, valamint összeírták azokat is, akik tudták használni az eszközöket:

9 db scalae (létrák), 8 db harpagines (csáklyák), 8 db pelliceae situlae (bőrkannák), 14 db ligones (kapák), 12 db lignei cantari (sajtárok), és 6 db lucernae (lámpások). A felsoroltakon kívül „tűz ellen való szerszámok" is szükségeltettek (például 10 akós lajt dupla csappal, fakánna és egyebek). Ha ezek „üdő jártával elromladoztak", a település köteles volt „minden veszedelmes esetre készen tartani" őket.[63]

A kezdeményezések ellenére még az 1800-as évek Székesfehérvárára is jellemző volt a fentebbi gyakorlat, és ennek köszönhető az 1843-as nagy tűzvész is (1843. szeptember 5-11.), mely városrészek elpusztítása mellett emberéleteket is követelt.

---

[61] Szent Flórián i. sz. 240. körül született, a római légióban századosként szolgált. A legenda szerint Szent Flórián Diocletianus római császár hadseregének katonájaként megfékezte a felső-ausztriai Caecia erődben pusztító tüzet: a megmentett emberek hősként tisztelték. A hagyomány szerint a III. század második felében vette fel a keresztény hitet, majd később, a keresztényüldözés során mártírhalált halt. Tisztelete főként Bajorországban, Ausztriában, Lengyelországban terjedt el, de számos más helyen is tisztelik. Magyarországi kultusza a középkor végén kezdődött, de igazán csak a XVII. században terjedt el. A XV. század vége felé hozták kapcsolatba Flóriánt a tűzzel. Tűzvészek és árvizek ellen védő szent, a tűzoltók védőszentjükként tekintenek rá. A tűzoltók mellett a szénégetők, pékek, kovácsok és egyéb tüzes szakmák is védőszentjükként tekintettek és tekintenek rá.
Magyar Tűzoltó Szövetség 1870-2015.

[62] Magyarországon is fontos volt mind a megelőző tűzvédelem, mind pedig az, hogy baj esetén megfelelően képzett személyek, korszerű eszközökkel tudják megfékezni a pusztító lángokat. Az újkor elejére jellemzőek az ún. diáktűzoltóságok, majd a XIX. századra egyre nagyobb lesz az igény a képzett szakemberekre. A század első felében már jelentős lépéseket tettek főként a nagyvárosok, de a kisebb települések is a tűzvészek elkerülése érdekében, a lakosság egy része azonban még sokáig nem tudta teljesíteni a törvényileg előírt kötelességeket. 1843-ban nagy tűzvész pusztított Székesfehérvár több városrészében, halálos áldozatokat követelve, ekkorra érett be teljesen egy jól szervezett önkéntes tűzoltóságnak a gondolata.
Uo.

[63] SZABÓ 106.

A XIX. század második felére egyre nagyobb az igény a problémák orvoslására, valamint a vármegyék is büntetést helyeztek kilátásba. Ebben az időszakban tevékenykedett gróf Széchenyi Ödön is, akit a magyar tűzvédelem megteremtőjeként tartanak napjainkban számon.[64] A gróf az 1862-es Londoni Világkiállítás során az angol nagyvárosban tartózkodott, ahol találkozott az ott szolgálatot teljesítő tűzoltókkal, majd ott szervezett tapasztalatai alapján kezdett el hazánkban munkálkodni. A Magyar Országos Tűzoltó Szövetség 1870-ben jött létre, amelynek irányításával létrejöttek az önkéntes egyesületek is. Megyénkben az elsők között alakult meg 1873-ban a Székesfehérvári Önkéntes Tűzoltó Egylet, Dunapentele önkéntes egylete pedig 1890-ben.
Az önkéntes tűzoltók feleltek településük tűzvédelméért, tűzoltási és ellenőrző feladatokat egyaránt elláttak és különböző jótékonysági eseményeket is szerveztek. A különféle (alapító, pártoló és tényleges szolgálatra beosztott) tagok éves tagdíjat fizettek az egyesület részére. Ebből a tagdíjból kívánták fedezni az egyesület költségeit, vásároltak belőle tűzoltó eszközöket és igyekeztek a később megépült laktanyák és mászó tornyok fenntartására is fordítani belőle.

Ahogy említettem, a Dunapentelei Önkéntes Tűzoltó Egylet 1890-ben alakult meg, és az egyik első volt a megyében. Alapszabályai közül ismert az 1890-es, valamint az 1941-es.
Az 1889. február 9-én tartott közgyűlésen határozták el az egylet megalakítását, azonban csak 1890. január 18-án került az alapszabályra véglegesen pecsét.[65] A belügyminiszter helyett az államtitkár írta alá. Az alapszabály hat részből tevődik össze, szerepelnek többet között az alábbiak:[66]

1. az egyesület megalakításának célja: a tűzoltás megszervezése és rendszeressé tétele Dunapentelén;
2. a testület pecsétje és jelvénye Szent Flóriánt ábrázolta, felirata, mely körben fut rajta, a következő: *A Dunapentelei Önkéntes Tűzoltó Egyesület*;
3. az egyesület jövedelme több forrásból tevődött össze: tagdíjak, bírságok, adományok és mulatságok bevétele;

[64] Élete későbbi éveiben pedig Konstantinápolyban tevékenykedett, szintén vonuló tűzoltóként. Magyar Tűzoltó Szövetség 1870-2015.
[65] Az alapszabály a Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltárában található.
[66] A szabályzat ismertetése az alábbiak alapján készült: SZABÓ 106-107.

4. a tagok a helyi lakosok közül kerültek ki: feddhetetlen előéletű, 18. életévüket betöltött férfiak léphettek be az egyesületbe;[67]
5. a tagság három évre szólt, ezalatt tornázni kellett, valamint versenyekre járni, de bűntény elkövetése kizárást vont maga után;
6. évente közgyűlést tartottak, a legfőbb irányító szerv az igazgatói választmány volt, amely nyolc tagból állt;
7. továbbiakat meghatározott a szabályzat: ügyrendi kérdések, konkrét feladatokat, amik egy-egy személy feladatai voltak, de szólt a község elöljáróságának teendőiről is.

Megalakuláskor az egyesület elnöke Újváry József volt, a főparancsnoki teendőket Lukáts László látta el; és forrásokból ismerjük, hogy az egységes gyakorló szabályzat is megérkezett a településre.[68] Szintén a forrásokból ismerjük az egyenruha egységes, minden önkéntes tűzoltó vonatkozó leírását.[69]

A századforduló után az 1914-es *Tűzoltók Évkönyve* fontos forrásul szolgál a dunapentelei egyesület életének megismeréséhez. Az egyesületnek 38 aktív tagja volt, mellettük 11 alapító- és 42 pártoló tagot tartottak nyilván. Ekkoriban Frankl Zsigmond, földbirtokos volt az egyesület elnöke; Bruck Ármin, segédjegyző a parancsnok feladatait látta el; Feith Béla és Szórád János pedig alparancsnokként teljesítettek szolgálatot, de további személyeket is ismerünk.[70] A felszerelésről szintén ismertek adatok:

Volt egy őrtanyánk, három darab „szívószerkezetű újabb fajta" fecskendőnk, egy „egészen jó karban lévő" vízszállító falajtunk és egy szerkocsink, rajta apróbb mentőeszközökkel. […] a tűzoltók rendelkezésére állt 180 méter vízszállító nyomótömlő, egy darab „közönséges" támasztó-, három darab dugó- és három darab kapcsos tetőlétra, hat darab füstálarc, egy mentőszekrény és egy hordágy.[71]

A tűzoltás sikerességét a nyári hónapokban tűzőrség is segítette, valamint a faluban található közkutak biztosították az oltáshoz szükséges vizet.

---

[67] Az egyesületnek voltak tiszteletbeli tagjai is. Ezt a címet az nyerhette el, aki érdemeket szerzett tűzoltásban. Uo. 107.
[68] SZABÓ 107.
[69] Kötelező a kék-fehér csíkos vászon egyenruha használata. A nadrágot erős vászonból készítették oldalán vörös varrással. Külön előírt téli egyenruha is volt, amely posztóból készült zubbonyból és sötétszürke, vörös szegélybetéttel ellátott nadrágból állt. A sisak fekete bőrből készült, sárgaréz borítású tarajjal. A tiszti sapka alapanyaga fekete posztó volt. SZABÓ 107. nyomán.
[70] Titkár: Kiss Miklós. Segédtitkárok: Dr. Strasszer Lipót és dr. Hauser Pál. Pénztárnok: Nagy János. Szerparancsnokok: Horváth Ferenc és Zimmer Iván. Szertárfelelős: Kovács Ferenc. Uo.
[71] Uo.

A világháború életében az önkéntes egyesület tagjai helyettesítették, pótolták a hadba vonultakat, valamint segédkeztek a helyreállítási munkálatokban. A későbbi évekből nincs sok adatunk. Egy újabb levéltári dokumentum az, ami tanúsítja, hogy 1941. március 16-án újra megalakult a Dunapentelei Önkéntes Tűzoltótestület.[72] A testület megalakulását tanúsítja az ekkor készült jegyzőkönyv, melyből újabb neveket ismerhetünk meg.[73] Az ülésen jelenlévők aktív szolgálatot vállaltak a testületben, ezen a napon elkészült az alapszabályzat is és megválasztották a tisztikart. Az elnök Szakmáry János, vezetőjegyző lett, társelnök Halmai Károly üzletvezető és szikvízgyártó, a titkár Baksa Márton, a pénztárnok Őri József. Ugyanekkor határozták meg a testület székhelyét is: Dunapentele, Szent István út 269.[74]
Az új alapszabályzatot 1941. augusztus 8-án hagyták jóvá. 15 oldalon foglalja össze az egyesület adatait, szerkezetét és feladatait. Hatásköre a községre terjedt ki. Körpecsétje és jelvénye egyforma volt, a pecsét felirata *Dunapentelei Önkéntes Tűzoltótestület 1941*. A szabályzat meghatározta a testület feladatait, vagyonát, bevételi forrásait és a felvételt módját (21 éves kortól lehetett jelentkezni).[75] A testület választmánya 6 rendes és 2 póttagból állt, a pénzügyeket számvizsgáló bizottság ellenőrizte. Dr. Piry Sándor orvosnak a tűzesetek mellett a gyakorlatokon is meg kellett jelennie; a beteg tűzoltók számára pedig ingyenes orvosi ellátást biztosítottak.

A Dunapentelei Önkéntes Tűzoltótestület Fejér vármegye első tisztviselőjének és tűzrendészeti hatóságának felügyelete alatt állt. Tagja volt a Magyar Országos Tűzoltó Szövetségnek, a MOTSZ[76] segélypénztárának és a Törvényhatósági Tűzoltó Szövetségnek.[77]

A XX. század első feléből ismertek leírások a faluból pl. nagy nyári tűzesetekről, amik a nádfedeles házak között csaptak fel. Fennmaradt olyan információ is, hogy a házaknál kötelező volt egy nagy hordóban vizet tartani tűzoltáshoz, emellett kéziszerszámokat és

---

[72] Az alapszabály a Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltárában található.
[73] Halmai (Hauser) Károly jegyzőkönyvvezető soraiból tudjuk, hogy kik vettek részt az alakuló ülésen. Többek között ott volt Dr. Piry Sándor községi orvos és sokan az iparoskörből: Tornyai József, Kelemen Gyula, Kelemen Ferenc, Baksa Márton, Hingyi Ferenc, Franyó Péter, Égető Lajos, Szabó István vagy Sóti Antal. A résztvevők a legkülönfélébb szakmákat képviselték a községben: cipész, kőműves, ács, stb. SZABÓ 107. nyomán.
[74] SZABÓ 108.
Ugyanez alatt a cím alatt működött az iparoskör és a könyvtár is.
[75] Ismert a tűzoltó fogadalom szövege is, melyet három hónap próbaszolgálat után tettek az újoncok: *Én, a Dunapentelei önkéntes tűzoltótestület működő tagja, ünnepélyesen fogadom, hogy Magyarországhoz, annak alkotmányához és Magyarország kormányzójához hű leszek, s mint a pentelei önkéntes tűzoltótestület működő tagja, a testület alapszabályát és határozatait, a szolgálati szabályokat megtartom, elöljáróimnak engedelmeskedem, szolgálatomban híven és pontosan eljárok. Erre becsületszóval és kézadással kötelezem magam.* Uo.
[76] Magyar Országos Tűzoltó Szövetség.
[77] Uo.

szikracsapókat, amik meglétét rendszeresen ellenőrizték. A lajtoskocsik és a kézi fecskendő a tűzoltószertár[78] előtt volt, a fogatosok pedig vész esetére ügyeleti rendszerbe be voltak osztva.

De hogyan zajlott a tűzoltás Dunapentelén? Ennek a bemutatásához Schlitterné Nyuli Anna, Panni néni sorait hívom segítségül, hiszen ki szólhatna hitelesebben az önkéntes szövetség munkájáról, mint az, aki első kézből látta őket munka, mentés közben az 1920-as, 1930-as évektől kezdődően.[79]

A tűzesetekhez megvolt a hatóság részéről a felkészültség Dunapentelén is. Voltak községi tűzoltók, a tűzoltáshoz szükséges kellékek, községi fogatos a községházán állandó készenlétben, főként nyáron, nagy lajt tele vízzel, fecskendő, stb. Önkéntes tűzoltók voltak több iparos ember, mert ők a műhelyeikben mindig elérhetők voltak. Viszont a parasztemberek koratavasztól késő őszig a mezőn dolgoztak. Kelemen Gyula kovács mestert többször láttam futni a tűzoltó sisakban, ha valahol tűzeset volt. Egy időben Lánci Feri bácsi volt a tűzoltó parancsnok.

A Községházával szemben a Malom előtti tér szélénél volt a sziréna láda egy magas oszlopon. Ha tűz volt, valaki futott Lánci Feri bácsiért, aztán futott ő is, hozta a sziréna láda kulcsát, gyorsan fölment az odatámasztott létrán, kinyitotta a ládát és már tekerte is! […] Futott valaki a harangozóhoz, ha éjtszaka volt is a tűz, neki meg az volt a dolga, gyorsan föl a toronyba és verte a harangot egy vasdarabbal, ezt úgy mondták „kongatnak". […]

A gazdák, amelyik éppen otthon tartózkodott, gyorsan két hordót a kocsira dobott, villámgyorsan befogta a lovait, a kút mellé állt és fürgén telehúzta vízzel a hordókat. Pattogott az ostor, szaladtak a lovak a tűzhöz. Nappal volt, aki a Kis-Dunához ment a kocsijával, ott merte tele a hordóit. A csendőrök párosával járták az utcákat, bekiabáltak a gazdákhoz, hogy siessenek a vízzel a tűzhöz. Szörnyű nagy volt az izgalom a községben egy-egy tűzesetnél. Emlékszem én is néhányra gyerekkoromból.

Ha éppen nem voltunk iskolában, mi gyerekek is futottunk és az égő ház közelében megállva, borzadva néztük a lángokat, a nagy füstöt, a vödör vizekkel rohangáló felnőtteket.

A Sótiék házát is láttam égni, szegény Panna néni ájuldozott, alig győzték felmosni. A Hegyek szélén a Regyelikék házát is láttam lángolni. A szirénázást, meg a kongatást, szörnyű rossz volt hallani. Beszorítottam a füleimet. Ha éjjel volt a tűz, még a dunyhát is a fejemre húztam, valahogy éjjel még ijesztőbb volt. Újbányi Maris néni elmondta, hogy amikor ő gyermek volt, egyszer az iskolából mentek haza, amikor a Kertekköze végén /ma Baracsi út/ a Reszegi főgépészék háza égett, tanyai gyerekek, meg a Szávics pusztaiak azon jártak el. Megálltak a tűzesetet bámulni és látták, hogy szegény Reszeginé hogy jajgatott:

[78] Nagyjából a mai Gólyafészek étterem helyén volt. Uo.
[79] Az idézet az alábbi műből származik: SCHLITTERNÉ Nyuli Anna: Régi dunapentelei történetek III. 190-191. Az idézet közlésekor az eredeti helyesírást követtem.

- *„Jaaj, ég a házunk! Jaaj a bútoraink! Jaaj a ruháink! Jaaj! Jaaj! Mindenünk! Ég mindenünk!”*

Az éves tűzoltóbál fontos eseménynek számított, de emellett a falu kulturális életében is aktív szerepet vállaltak az önkéntes tűzoltók: *A tűzoltóbálok rangos eseménynek jelentettek, a Mária főhadnagy című színi előadásban – melynek szervezője szintén önkéntes tűzoltó, Halmai Károly volt – többen is szerepeltek a testületből.*[80] A testület tagjai közösséget képeztek a falun belül, jó kapcsolatot ápoltak egymással és családjaikkal.

A II. világháború után, 1948-ban helyeződtek új alapokra a tűzoltás kérdései. Ebben az évben jött létre az állami tűzoltóság, mely átvette a korábbi hivatásos és önkéntes tűzoltóságok feladatait, az ott dolgozókkal együtt. Létrejött az Országos Tűzoltó Főparancsnokság, mely összefogta és szervezte az ország tűzvédelmét. *Az önkéntes tűzoltó mozgalom az 1970-80-as évekre sok helyen megtorpant, több helyen megszűntek az egyesületek, és csak az igazán elkötelezett személyeknek volt betudható, hogy számos helyen sikerült megőrizni a hagyományokat és fenntartani a működőképességet.*[81] Jelen munkámban a későbbi változásokra, átalakulásokra nem kívánok kitérni.

[80] SZABÓ 110.
[81] https://www.katasztrofavedelem.hu/212/mento-tuzvedelem, 2021. június 10.

5.2. Oktatás Dunapentelén és az iskolák által nyújtott lehetőségek

Az iskoláknak hatalmas szerepük van a közösségek formázásában, hiszen az iskoláskorú gyerekek naponta órákat töltenek ezekben az intézményekben tanáraik és társaik között tanulva vagy éppen valamilyen tanítás utáni programon részt véve. Az óvodák után az iskola a következő közösség ahova egy gyermek bekerül, és maradandó élményeket, tapasztalatokat, akár barátságokat szerez.

Ahhoz, hogy jobban átláthassuk, hogy egy-egy oktatási intézménynek milyen szerepe van a közösség formálásában, úgy vélem, meg kell ismerkednünk azzal is, hogy Dunapentelén hogyan alakult az oktatás. Milyen iskolák működtek a településen? Hogyan fejlődött a pentelei oktatás? Az iskola hogyan formált közösséget a tanulókból és milyen iskolán kívüli tevékenységeket kínáltak számukra (például sportkör, színjátszókör, olvasóklub működött-e)?

A dunapentelei oktatás története a XVIII. század elejéig vezet vissza. Magyarországon ekkor az oktatás az egyház feladata volt, az iskolák szorosan összefüggtek az egyházzal. Voltak egyszerű falusi és magasabb szintű városi iskolák. Főként olvasást tanultak, valamint a katekizmust és éneket. Az oktatás nyelve a helyi lakosok anyanyelve volt. A tanító gyakran kántor is volt egyben, maga az iskola pedig a plébánia mellett/közelében helyezkedett el, amelynek működését az egyházlátogatások során ellenőrizték is.[82, 83]

Dunapentele első római katolikus templomát 1748-ban alapították, majd 1752-ben plébániát is. A község Adony filiáléja volt. 1769-ben határozták el egy új templom megépítését. Az első dunapentelei iskolamestert 1759-ből ismerjük, Háry Jánosnak nem volt állandó juttatása. A faluban a következő évtől működött önálló iskola. 1772-ben a tanító Theler Imre volt, ő már csak tanító volt a korábbi időszakkal ellentétben (amikor a tanító egyben kántor is volt). [84]

A magyar oktatás helyzetében a nagy változást az 1777. augusztus 22-én kihirdetett Mária Terézia-féle *Ratio Educationis* hozta meg, amely az oktatás szervezését az egyház helyett állami szintre emelte.[85] Az 1778-as ún. budai tervezet kimondta a tankötelezettséget, melynek betartásának ellenőrzését a helyi hatóságokra bízták. Ezután II. József vitte keresztül, hogy

---

[82] MATUSSNÉ 1996. 5.

[83] Az iskolamesterek szerény körülmények között éltek, a községtől kis lakást és földet, valamint valamennyi fizetést kaptak, emellett a szülőktől is kaptak pénzbeli vagy természetbeni fizetséget. A jobbágy- és katonai szolgálat alól mentesültek. Uo.

[84] Uo. 1996. 6.

[85] Emellett az országot 8 tankerületre osztották, élükre királyi tanulmányi főigazgatókat helyeztek. A rendszer alulról felfele építkezett, alapja a népiskola volt, melynek több formája létezett (falusi, mezővárosi, valamint városi). Határvonalat húztak az elemi és a középfokú oktatás között. A mezei munkák idején csak vasárnap volt tanítás: írás, olvasás, elemi számtan és vallás. Uo. 1996. 7.

minden 6 és 10 éves kor közötti gyermek iskolaköteles legyen, így megnőtt a népiskolák száma is. 1788-ban kimondták, hogy mindenhol iskolát kell állítani, ahol félórányi járáson belül 100 gyermek él, emellett kimondták, hogy mekkora helyet szükséges az oktatáshoz biztosítani, valamint rendelkeztek a tanító lakásáról és fizetéséről is. Mária Terézia rendeletének javított vagy kiegészített változata 1806-ban jelent meg *II. Ratio Educationis* néven.[86]

A dunapentelei oktatással kapcsolatosan több dokumentum is ismert, például az 1788-as *Canonica visitatio*ról készített jegyzőkönyv,[87] az iskola adatainak kimutatásához készített táblázat 1781-ből,[88] vagy tanítókról készített feljegyzések például 1797-ből[89] és 1798-ból (amikor elsőként bukkant fel a Hajas tanító dinasztia neve, akiknek a története hosszú időre egybefonódott a település történetével).[90] 1818 és 1867 között nem volt a faluban egyházlátogatás. Hajas Mihály utóda Hajas György volt a tanítói poszton, amelyet valószínűleg 1836-ban vett át apjától és mellette már működött segédtanító is.

Az 1848-as forradalom és szabadságharc érintette az oktatást is. 1848-ban Eötvös József nyújtott reformjavaslatot az oktatási törvényre, majd Leo Thun egy, a tanrendszer egészét megújító javaslatot.[91]

Dunapentele oktatástörténetéből az 1850-es évektől vannak újra ismert adataink. A községben római katolikus, görög keleti és zsidó iskola működött, azonban pénz hiányában rossz állapotú, felújjítatlan épületekben. A legtöbb gyerek a római katolikus iskolát látogatta, azonban az épület szűkös volt nekik, valamint „kényszeríteni" kellett az iskolába járást, mivel sok gyerek „dolgozott". 1861-ben vezették be, hogy a tanév november 1-el induljon, hogy lezáródjanak az őszi földi munkák, így a földeken dolgozó gyereket is tudjanak iskolába járni. Az iskolát az esperes felügyelte. Hajas György tanító 1855-ben új szerződést kötött a

[86] Ez kimondta, hogy a tanítónak tudnia kell magyarul; valamint különbséget tett a falusi és kis mezővárosi iskolák, valamint a nagyobb mezővárosi és városi iskolák között.
[87] A jegyzőkönyv szerint a tanító oktat, telke nem volt, de háza és saját maga által művelt földje igen, valamint az uradalomtól is kapott javadalmazást. Stólajövedelme volt. MATUSSNÉ 1996. 8.
[88] A tanító Matzák Gábor, aki világi, nős tanító volt és tudott latinul. Az oktatás nyelve magyar, az iskolának nincs könyvtára, a tanítónak földje és stólapénze egyaránt volt. Szól a diákok számáról is: télen 40, nyáron 10 tanuló látogatta az iskolát. Uo. 1996. 9.
[89] A tanító Szabó József. Tanítóképzőt nem végzett, énekhangja rossz volt, de a feladatait ellátta. Lakása már külön volt az iskolától. Uo. 1996. 9.
[90] A tanító Hajas Mihály, a Hajas tanító dinasztia első képviselője. Okleveles pedagógus, egyben jegyző és kántor a faluban. Segédet nem vett maga mellé, bár szükség lett volna rá. Ismert a javadalmazása is. Uo. 1996. 9.
[91] Thun javaslata az oktatást teljes egészében az állam kezébe helyezte; 6 és 12 éves kor között kötelezővé tette az iskolába járást, az oktatás ingyenes lett, a költségeket a községeknek kellett vállalniuk; az oktatás tényleges irányítása az egyház kezében maradt. Uo. 1996. 11.

községgel, ebben megkerülte az egyházat és a korábbi természetbeni juttatását pénzbelire váltotta. Ez a szerződés 1867-ig maradt érvényben, bár a tanítói fizetés rossz volt.

1860-ban megüresedett a tanítói állás Hajas György elhunytával. Zalay Ferenc plébános kérvényezte az egyházmegyétől az állás betöltését, de a pályázatra csak ifj. Hajas György altanító jelentkezett. Őt a község is támogatta és végül 1860 februárjától töltötte be az állást. Az évtized második felében csökkenni kezdett a tanulók száma és a szűkös években a plébános az osztályok számának csökkentésében látta a megoldást a problémákra, azonban ez végül nem valósult meg.

A kiegyezés után az oktatásban is változások következtek be. Eötvös József kultuszminiszter 1868-ban népiskolai törvényjavaslatot nyújtott be.[92]

1868-ban a dunapentelei római katolikus iskola három tanteremmel működött. Felszereltsége hiányos volt, állapota tűrhető, 380 gyermek nemenként elkülönítve tanult, a tanító háza pedig az iskolától külön helyezkedett el. Hajas ekkor már oklevéllel rendelkezett.[93]

1870-ben Dunapentelén 640 tanköteles korú gyermek élt, azonban egyharmad részük nem látogatta az iskolát, amelyre a kultuszkormány is felfigyelt, a távolmaradás okát pedig a tanteremhiányban állapította meg. 1870-re épült fel állami segítséggel egy felekezetektől független közös iskola, tulajdonjoga telekkönyvileg azonban rendezetlen volt, eszerint egyházi tulajdon volt. Az izraeliták később kiváltak ebből az iskolából. Az iskola valószínűleg négy tanteremmel rendelkezett, 1903-ban pedig öt osztállyal működött.[94] Az iskola fenntartása államsegélyből történt, a számadásokat a minisztérium felé a vármegyén keresztül küldték el, választ is hasonlóképp kaptak. A XIX. század utolsó évtizedeiből már több tanító neve is ismert: Vajda Miklós, Odofcsik András, Merényi Kálmán, Frank György, Bruck Ferenc és Fischl Antal.[95]

A községi közös iskola és az egyház továbbra is együttműködött, bár voltak kísérletek a teljes szétválasztásra. 1868-tól a tanítóválasztás joga az iskolaszék kezébe került, de még a későbbi

---

[92] A javaslat a tankötelezettséget 6 és 12 éves kor között állapította meg, ismétlőiskolákban pedig 15 éves korig. A népiskolai hálózat alapját a felekezeti iskolák képezték, de már hangsúlyt kapott a felekezet nélküli iskolákra való törekvés is. Ez a törvény rakta le az elemi iskolahálózat alapjait, mely egyúttal megalapozta a dualizmus kori oktatást is. Az iskolák felügyelete céljából létrejött a tanfelügyelői szervezet. Az egyes iskolákat a tankerületek ellenőrizték, melyek élén állami képviselők álltak. Az iskolák fenntartását gondnoksági szervek végezték, állami iskola esetében az iskolagondnokság, melynek több tagja volt. Az állami tanfelügyelő esetükben a másodfokú felügyeleti szervet jelentette. A tanítói állás betöltését a törvény végzettséghez kötötte és tanítóképzők felállítását rendelte el. A törvény iskolanyitásokat is elrendelt azokon a helyeken, ahol még nem volt felekezeti iskola vagy ahol legalább 30 más felekezethez tartozó tanköteles gyermek élt. A törvény hosszútávon javított az oktatás helyzetén, alapműveltséggel látta el a diákokat, csökkent az országban az analfabetizmus. MATUSSNÉ 1996. 15. nyomán.

[93] Uo. 11-13.

[94] Uo. 15-16.

[95] Uo. 17.

évekből is ismert, hogy a tanító egyben a kántorként is tevékenykedett. Ez problémát okozott az egyház és az iskolaszék között, végül a püspöki helytartó két különálló személy megválasztását rendelte el. Ekkor ez nem valósult meg, továbbra is kántortanító működött a faluban, de a jövedelmét külön választották. A századfordulót megelőző évekből ismert Hajas Mihály tanítói/kántori fizetése.[96] Szintén ekkoriban tiltották meg, hogy a segédlelkész oktasson az iskolában. 1900 után megpróbálták visszaállítani az iskola katolikus szellemét és igyekeztek a diákokat katolikus szellemben nevelni.[97]

Az államosítás kérdése újfent szerepet kapott 1902-ben. Az államosítást a vármegyei közigazgatási bizottság rendelte el az 1902. évi 1346. sz. rendelettel. A rendelet kimondta, hogy a településnek fejlesztenie kell az iskoláit, azok rossz állapota miatt. Amennyiben ezt nem tudják végrehajtani, kérjék azok államosítását. A községi képviselőtestületi közgyűlés 1903-ban emellett döntött, de az ügy évekig elhúzódott. Végül egy 1906. október 15-én tartott rendkívüli közgyűlés hozott határozatot, mely alapján kérvényt nyújtottak be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz.[98] A helyi vezetőség mellett az iskolák kérdésével foglalkozott a vármegye tanfelügyelője is, aki többek között az egészségügyi okokat is felhozta az államosítás kérdésének támogatására. A dunapentelei iskolák államosítását végül 1907. szeptember 1-el mondták ki. Az új épület építése még ezen a tavaszon megindult a régi iskolaépület helyén. 1907. május 15-én Kallós Adolf és Koch Richárd budapesti mestereket bízták meg a feladattal. Az építkezésre a község kölcsönt is felvett, az iskola pedig telekkönyvileg a község tulajdonát képezte. Az új iskola első diákjai az 1907-1908.-as tanévben kezdték meg tanulmányaikat a Dunapentelei Állami Elemi Mindennapos Iskolában, összesen 594 fő.[99]

A későbbi évtizedekben többször szembesültek az anyagiak hiányával, télen szénszünettel vagy elégtelen ellátással. Az 1930-as évek gazdasági válsága súlytotta Dunapentelét is, ami megnehezítette az iskola működését is. A vagyoni helyzet javulása az évtized közepén kezdődött.[100]

Az 1920-as években az első óvoda az iskola egyik tantermében kapott helyet. Ezzel és a gyermekek megnövekedett számával az iskola (és a tanyasi iskola) túlzsúfolttá vált, azonban a

---

[96] MATUSSNÉ 1996. 18.
[97] Uo. 18-19.
[98] A rendeletben többek között szerepelt az új iskolaépület építésének kérdése, a tanítói lakások bérlése, valamint helyet kapott a községben uralkodó szegénységre való tekintettel a tandíjmentesség is. Az iskola 1 hold földet kapott, valamint a község átadta a meglévő iskolai felszereléseket. Szóltak még a hitoktatás kérdéséről és az új épület biztosításáról is. Uo. 21-22.
[99] Uo. 26.
[100] Uo. 23-24.

tanfelügyelőség még évekig elutasította az újabb tantermek létesítése iránt beadott kérelmeket.[101]

Ebben az időszakban az iskola első fokú hatósága az iskolagondnokság volt.[102] Feladatai közé tartozott általánosságban véve minden, az oktatást és az iskolát érintő kérdés: anyagi kérdések, karbantartás, a tankötelezettség ellenőrzése, higiénia, stb. Az 1920-as években foglalkoztak az ismétlő iskola kérdésével, előkészítő osztályt is felállítottak, de a tanítók ügyeit is rendezték.

A tanulók jelentős része mezőgazdasági foglalkozást végző családokból származott, de jelen voltak iparos, kereskedő és egyéb foglalkozást végző családból származó diákok is. Felekezeti hovatartozás tekintetében a római katolikus vallás dominált, de a többi vallás hívői is képviseltették magukat. Az iskola diákjai rendszeresen közös szentmisén vettek részt tanáraikkal,[103] és több ifjúsági szervezet is működött az intézményben.

Az iskolában működő ifjúsági szervezetek közül a Szívgárda 1927-ben alakult meg. Tagjai a Katolikus Legényegylet színpadán katolikus és irredenta tartalmú színielőadást tartottak a központi Szívgárda Ház alapja javára. A szintén vallási jellegű Mária Kongregációt 1934-ben hozták létre, amely összejöveteleit az iskola emeletén lévő Szívgárda-teremben tartotta. Ugyanekkor alakult meg a tanfelügyelőség 3782/933. sz. rendelete alapján a Magyar Ifjúsági Vöröskereszt Egylet dunapentelei csoportja.[104]

A helyi tanítók az oktatás mellett a közéletből is kivették a részüket, egyleteknek, köröknek az életében vállaltak közéleti tevékenységet. Több tanító tisztségei is ismertek, pl. Hajas György 1912-es tisztségei: tanítói munkája mellett a Katolikus Kör titkára volt, a Hangya Fogyasztási Szövetkezet felügyelő bizottságának elnöke, a Dunapentele és Vidéke Hitelszövetkezet igazgatósági tagja, a járási tantestület elnöke, községi képviselő és a levente-egyesület elnöke.[105] A kántori teendők ellátójának a személye sem volt sokáig véglegesítve, a XX. század elején is gyakorta a tanító látta el ezt a feladatot.

---

[101] Sok menhelyen élő gyermek is iskoláskorú volt, illetve sokan érkeztek a külterületekről is, azonban az elöljáróság elegendőnek tartotta az újgalambosi tanyán működő tanyasi iskolát pluszban, így csak Pálhalmáról és Sándorházáról engedte a gyerekeket bejárni a dunapentelei iskolába. MATUSSNÉ 1996. 25.
Mivel a kérdés nyitott maradt, így 1937-ben, mikor a községnek lehetősége volt rá, megépült a Frankl Zsigmond tulajdonában álló Szedres-pusztán egy újabb tanyasi iskola, amely 40 tanuló számára biztosított tantermet, valamint a tanítónak lakást. Ez is állami iskola lett, a tanító az államtól kapta a bérét, de személyébe az elöljáróságnak is volt beleszólása. Uo.

[102] Ennek tagjai között találhatjuk a római katolikus plébánost, az iskolaigazgatót, a községi orvost, főjegyzőt és a községi bírót. Tagjai hivatalba lépéskor esküt tettek, kinevezésük pedig miniszteri és megyei feladat volt. Uo.

[103] Uo. 26-29.

[104] Uo. 28-29.

[105] Uo. 29.

Mint ebből a felsorolásból is látszik, az iskola, valamint az ott dolgozók és tanulók élete szorosan összefonódott. A tanulók részt vettek a községben működő egyesületek és körök életében oktatóikkal együtt, akik közül szintén többen vállaltak feladatokat ezekben a csoportokban. Így elmondható az is, hogy az iskola és a község közösségeinek az élete is bizonyos pontokon találkozott, formálták egymást, a lakosságból kisebb-nagyobb közösségeket alkotva.

Az oktatásban változást az 1940. május 7-én előterjesztett Hóman-féle törvényjavaslat hozott, mely a hosszú ideje felmerülő problémákat igyekezett orvosolni (nyolcosztályos népiskolai tankötelezettség kérdése főként). Az elemi iskola legnagyobb gondját abban határozták meg, hogy a tanulók többsége 12 éves korában befejezte a tanulmányait, ezért szükségesnek tartották a kötelező iskolába járás időtartamának meghosszabbítását. Az új törvény – az 1940. évi XX. tc. – 1941. szeptember 1-vel lépett életbe. A törvény a nyolcosztályos népiskolát alsó és felső tagozatra bontotta – utóbbi más-más tantervvel működött a falusi és városi népiskolákban.[106] A törvény szerint a tankötelezettség hat éves korban kezdődött és legalább 9 éven át tartott. Az iskolából kimaradást szankcionálták. A diákoknak vallási kötelezettségüknek is eleget kellett tenniük, valamint megszabták a szorgalmi időszak idejét is (alsó tagozatban 10 hónap, a felsőben legalább 6 hónap). A törvény kimondta azt is, hogy ha a tanulónak nem sikerült elsajátítani a rendelkezésére álló nyolc év alatt az előírt ismereteket, akkor tankötelezettsége meghosszabbítható volt.[107]

De hogyan valósult ez meg Dunapentelén helyi szinten? Pentelén már 1939-ben felmerült egy 7. és 8. osztály indításának a gondolata, de az iskolagondnokság szerint sokan így is alig várták, hogy a gyerekek a kötelező hat osztályt elvégezzék. Ekkor úgy döntöttek, hogy csak akkor vezetik be az új osztályokat, amikor törvény is kötelezni fogja őket. Végül a 7. osztály felállítása az 1940-41. tanévben; a 8. osztályé pedig a következőben valósult meg és így Dunapentelén is végrehajtották az 1940. évi XX. tc.-t.[108]

A háború alatt az iskolában több alkalommal szállásoltak el katonákat – ahogy a helyi vendéglőkben és a kultúrházban is. 1942-től a téli levente-foglalkozások költöztek az iskola falai közé, majd több alkalommal is találatot kapott az épület. 1945 tavaszán szovjet hadikórházat üzemeltettek az iskola épületében, majd még hónapokig katonák tartózkodtak

[106] Falusi és városi iskolákban egyaránt oktattak nemzetvédelmi és közismereti tárgyakat. Mindezek mellett a városi iskolák által oktatott tanagyag gazdasági, ipari és kereskedelmi ismeretekkel egészült ki, míg a falusi iskoláké mezőgazdasági ismeretekkel. MATUSSNÉ 1996. 31.
[107] Szakasz forrása: MATUSSNÉ 1996. 31-32.
[108] Uo. 32-33.

itt. Alig néhány terem maradt kijavítható állapotban, ezek helyreállításában a lakosság segédkezett és közben az oktatás is megkezdődött.[109]

1945 nyarán több rendelet is napvilágot látott azzal a céllal, hogy a népiskolákat általános iskolákká fejlesszék.[110] A háború utáni első tanévet Dunapentelén nem épp a legideálisabb feltételek köszöntötték: háborús károk, tárgyi- és eszközhiány, de a személyi feltételek sem voltak adottak. Közel 600 diák kezdte meg tanulmányit, mindössze 10 tanítóval. Az általános iskolává alakulás lassan haladt, végül az alábbiak történtek:

Az iskolaigazgató a tantestület következő ülésén, november 10-én ismertette a tanfelügyelői rendeletet a „Dunapentelei állami népiskolában az általános iskola V. osztályának megnyitásá”-ról. Az értekezlet kilenc napirendi pontja közül a nyolcadik foglalkozott a „népiskola általános iskolává alakulásá”-val. A jegyzőkönyvben a tárggyal kapcsolatban mindössze ennyi szerepel: „Az 1926/1945. tanf. sz. rendeletre a dunapentelei állami népiskola általános iskolává alakult. A felső tagozatban a tanerők szaktárgyak szerinti beosztása megtörtént.”[111]

A háború utáni első tanévben a megkezdett helyreállítások ellenére az alábbi akadályokkal is szembe kellett nézniük a tanítóknak és a diákoknak:

A tanulóknak ugyanis csak az egyharmada, fele látogatta az iskolát, mert „Az ablaknélküli és rossz ajtókkal rendelkező tantermek a novemberi szeles esőzésben annyira huzatosak, hogy több gyermeknek teljesen bedagadt a szeme. A hiányos ruházat következtében a gyermekek teljesen áthűltek és erősen köhögnek. Az eső a mennyezeten becsorog, s a folyosó bokáig érő vizen át juthatnak be a gyermekek a tantermekbe, melyek közül kettő beázik.[112]

A felmerült gondok miatt az iskolát ideiglenesen bezárták és csak a következő év tavaszán indult újra az oktatás, ekkor azonban a diákok közül sokan a mezőgazdasági munkák miatt maradtak ki. A nyár folyamán újabb helyreállítási munkálatokat végeztek, de még 1948-ban is voltak romba dőlt termei. Az iskola véglegesen csak a hároméves terv során épült fel, de a felszerelési problémák még kitartottak, ilyen volt többek között a tankönyvhiány.[113] Bővült a tanítók létszáma, de a szaktanárok még hiányoztak, így a következő évek folyamán többen végeztek el szakosító és gazdasági tanfolyamokat. A beiskolázás kérdése is okozott némi

---

[109] MATUSSNÉ 1996. 41-42.
[110] 6650/1945. számú miniszterelnöki rendelet a 8 osztályos kötelező általános iskola szervezéséről és a 37.000/1945. VKM számú rendelet az általános iskolák V. osztályának a megnyitásáról és a felső tagozat VI-VIII. osztályaiban a szakrendszerű oktatás bevezetéséről. Uo. 43.
[111] Uo. 44.
[112] Uo. 45.
Az idézet közlésekor a szerző eredeti forrásának a helyesírását követtem.
[113] *A tankönyvhiányt az 1948-ban meginduló állami tankönyvkiadás oldotta meg véglegesen.* Uo. 47.

gondot: még 1948-ban is szembesült a tanfelügyelőség azzal, hogy hivatalból kell beírni diákokat, mivel a szülők elmulasztották beíratni őket az iskolába.[114]

1948 után az oktatás fókuszába is új kérdések kerültek. A korábban kötelező vallásoktatás helyett fakultatív oktatást vezettek be, valamint azért küzdöttek, hogy a diákok lemorzsolódjanak a vallásórákról. A szülői értekezleteken rendszeresen felmerültek az aktuális nevelési kérdések, majd 1950-ben ki is mondták, hogy a gyermekeket szocialista szellemben kell nevelni-oktatni.

... az iskolai munka előterébe a politikai nevelés került. A tanítás eredményességének fokmérője az lett, hogy mennyiben segítette a szocialista építőmunkát. Ennek érdekében minden tantárgy keretében, minden tananyagnál párhuzamot vontak a jelennel, ami sokszor erőltetett összehasonlításokhoz […] vezetett. A tárgyi tudás helyett az általános politikai frázisok hangoztatása volt a jellemző, a gyerekek „politikai jártasságának" kialakítása lett a cél.[115]

A városépítés megkezdése után hangsúlyt fektettek arra is, hogy az építkezést megismertessék a tanulókkal, fontosnak tartották a szocialista szellemben való nevelést, valamint az orosz nyelv oktatását. Ugyanakkor a lemorzsolódás 1948 után is gondokat okozott az iskolában: a falu mezőgazdasági jellege miatt az őszi és tavaszi földmunkák idején továbbra is sok diák kimaradt az oktatásból.

Az 1951. március 11-i nevelési értekezleten az alábbiakat mondták ki:

... nem úgy lehet szocialista államot építeni, hogy politikai frázisokban merül ki az oktatási munka. Fő feladatnak a fegyelem megszilárdítását és a tanulmányi eredmény emelését kell tekinteni, az ideológiai frázisokat ki kell kapcsolni, helyette alapos tárgyi tudást kell nyújtani.[116]

[114] MATUSSNÉ 1996. 45-50.
[115] Uo. 54.
[116] Uo. 53-57.

5.3. Levente egyesület Dunapentelén

Az I. világháború lezárását követő trianoni békeszerződés jelentősen csökkentette, valamint korlátozta Magyarország lehetőségeit mind fegyverkezés, mind pedig a katonák kiképzése tekintetében. A levente mozgalom ekkor jutott fontos szerephez, bár előzményei már jóval a dualizmus korába visszanyúlnak.[117]

1913-ben létrejött az Országos Testnevelési Tanács (OTT), mely minden 1000 főnél nagyobb lakosságú településen indítványozta az ifjúsági honvédő szervezetek létrehozását, azonban a tényleges megvalósulást megakadályozta az I. világháború kitörése. A világháborút lezáró trianoni békeszerződés következtében szigorú előírások fognak a magyar honvédségre vonatkozni.[118]

A világháborút követő években az iskolai testnevelés órákon igyekeztek fejleszteni az ifjakat, majd 1920-ban Karafiáth Jenő és Béldy (Bruckner) Alajos javasolták egy ifjúsági honvédő szervezet létrehozását. Az új testnevelési törvényt 1921-ben fogadta el a nemzetgyűlés és *Lex Karafiáth* néven került be a köztudatba. A törvény több, a testnevelésre vonatkozó paragrafust is tartalmazott és ez a törvény hívta életre a leventemozgalmat is. A leventemozgalom iskolán kívüli tevékenység volt, de kötelező jelleggel kellett benne részt venni. Látszólag az ifjak csak sportoltak, de gyakorlatban hadászati ismereteket is tanultak. A Horthy-korszak egyik legjellemzőbb szervezete volt, eleinte vezetése is kettős volt: bár nyíltan az OTT vezette, valójában azonban a Honvédelmi Minisztérium is.

A törvény értelmében minden 12 és 21 év közötti fiúnak be kellett lépnie a leventemozgalomba, amely a lakhelyén működött, amennyiben nem járt rendszeres testnevelést biztosító oktatási intézménybe. Eleinte heti kettő, később heti négy kötelező órát töltöttek az ifjak a foglalkozásokon. A hiányzókat és kimaradókat súlyos pénzbírságokkal sújtották.[119] A foglalkozásokat a helyi sportpályákon vagy a település melletti legelőkön

---

[117] Már a dualizmus kezdetén törvény mondta ki a középfokú oktatási intézmények, valamint a népiskolák számára, hogy mind a testgyakorlásnak, mind pedig a katonai oktatásnak helyet kell adni. A törekvés az új évszázadra erősödött meg. A katonai előképzés oka főként egy lehetséges háborús konfliktusra való felkészülés volt. Középiskolákban és egyetemeken egyaránt szerveztek lövészszakosztályokat, de ekkoriban még sok hátráltató tényező is akadt, például az oktatási és a honvédelmi minisztérium közötti nem összehangolt munka. KRONÁSZT 2017. 123.

[118] Beszüntették az általános hadkötelezettséget és maximalizálták a hadsereg létszámát (35000 főben a közlegényektől a tisztekig), meg volt szabva a tisztikar létszáma, nem lehetett felszerelt hadsereg, az országban nem tarthattak modern haditechnikát, és a Népszövetség rendszeresen ellenőrizte, hogy Magyarország betartja-e a rá kiszabott feltételeket. Uo.

[119] Voltak a leventék számára kötelező ünnepélyek, amelyeken részt kellett venniük: a kormányzó születés- és névnapja, március 15., május utolsó vasárnapja, augusztus 20. és október 6. Uo. 2017. 124.

tartották – az adottságoktól függően. Több kézikönyvet és szokásrendet is kiadtak, valamint volt levente tízparancsolat is.

A leventeköteles korú fiatalokról nyilvántartást kellett vezetni, hogy ellenőrizni tudják a részvételt. Emellett a fiataloknak igazolványuk volt, melyben feltüntetésre kerültek a levente személyes adatai mellett azok az információk, hogy milyen képzéseken vett részt, milyen vizsgákat teljesített és ebbe kerültek a részvételt igazoló matricák is.

Az ifjakat korcsoportok alapján osztották be, a csoportok végén pedig leventepróbát kellett tenniük a tovább lépéshez. A próbán változatos feladatok voltak: lövészet, térképészet, de elméleti vizsga is volt.

Az 1920-as években aránylag nehezen tudták országos szintre emelni, sokan idegenkedtek tőle, eleinte gyakorta voltak a katonák durvák vagy erőszakosak voltak. Az évtized közepén a helyi papok és tanítók becsatlakoztak az oktatók közé, így egy lassú változás következett be.

A gyökeres változás 1938-ban következett be.[120] A Honvédelmi Minisztérium nyíltan is támogatni kezdte a leventemozgalmat, amely hivatalosan is bekapcsolódott a hadsereg életébe. Kötelező lett a leventeszolgálat és már nem számított, hogy milyen iskolába jártak az ifjak. Önkéntes alapon a 10-19 év közötti lányoknak leánylevente-egyesületeket hoztak létre, 1943-ban pedig megalakult a Leányleventék Országos Központja is. Időközben Magyarország bekapcsolódott a II. világháborúba, amelynek vége felé sok leventét soroztak be, akár kiképzés nélkül, akiket hiányos felszereléssel küldtek ki a frontra. A háborút túlélők közül sokan kerültek hadifogolytáborba vagy a francia idegenlégióba.

A leventemozgalmat végül az 529/1945. számú miniszterelnöki rendelet törölte el. A mozgalom később durva kritikákat is kapott, de ezekben sok volt a torzítás.

A Dunapentelei Levente Egyesületről kevés információnk van. Farkas Gábor levéltáros munkájából ismertek az alábbiak:

A levente foglalkozások nem örvendtek népszerűségnek a községben. A gazdák – módosabbak és szegényebbek egyaránt – a munkaerő kiesésével érveltek és feleslegesnek vélték az ifjak katonai jellegű képzését. Ez a felfogás még a képviselőtestületi üléseken is hangot kapott, de Szávits Miklós

[120] 1938. március 1-én megjelent a Darányi Kálmán nevével fémjelzett ún. győri program. Ez egy 1 milliárd pengős program volt, azzal a céllal, hogy megteremtsék az önálló magyar hadiipart. Szintén ebből az összegből szerelték fel és látták el haditechnikával az ún. gyorshadtestet. Néhány hónappal később, 1938. augusztus 29-én aláírták a bledi egyezményt, melyben a kisantant tagállamai elismerték az ország fegyverkezési egyenjogúságát.
A hadsereg megszervezéséhez azonban hiányzott a megfelelő logisztika: a Trianonban elcsatolt területekkel az ország elveszítette vasúthálózata jelentős részét, így szükség volt ennek pótlására is. Nem volt megfelelő színvonalú a tisztképzés, nem voltak kiképzett katonák, valamint külföldi katonai attasék és külképviseletek sem. Ebből is láthatjuk, hogy bár a győri programnak világos céljai voltak, azonban a megvalósítás pontosabb terveket és alaposabb átgondolást kívánt.
KRONÁSZT 2017. 124.

nagybirtokos hamarosan „rendre intette” a renitenskedőket. Kijelentette, hogy a leventeintézmény az ellenséges külföld szemében szálka, és nem szabad megengedni, hogy hazai berkekben hasonló nézetek lépjenek fel. Amikor a képviselőtestület egyes tagjai felvetik, hogy a leventezenekar fenntartására nincs anyagi fedezet, ezért azt fel kell oszlatni, Szávits Miklós azt politikai szempontból sem tartotta aktuálisnak.[121]

A dunapentelei iskola történetéből ismerjük, hogy a levente egyesület 1935-ben országzászlót adományozott az iskolának, mely eseménynek oktató-nevelő hatást tulajdonítottak.[122]
Az 1920-as és 1930-as évekre a legjellemzőbb egyesület a Levente Egyesület volt a fiatalság körében, mivel kötelező jelleggel kellett látogatni a foglalkozásokat. A foglalkozások egyre több időt igényeltek a fiataloktól, így az 1930-as évek végére már szabadidejük nagy részét itt töltötték. A gazdák feleslegesnek tartották a katonai ismeretek oktatását, már csak azért is, mert a fiatalok így a mezőgazdasági munkákból estek ki. Bár korábban működött leventezenekar, de az anyagiakra hivatkozva javasolták annak a beszüntetését is.[123]
1942-ből ismerjük a levente egyesület elnökét, Szakmáry Jánost, aki kéréssel fordult a tanfelügyelőséghez, azonban azt később visszavonta.[124]
1942-ben alakult meg a helyi leány levente csapat az önként jelentkező 5.-8. osztályos lányokból. Vezetőjük Wiesner Mária tanítónő volt. A lányok cigaretták küldtek a katonák számára, később pedig a téli ruházat összegyűjtéséhez csatlakoztak.[125]

Az Intercisa Múzeum Történeti Gyűjteménye őriz egy leventeigazolványt, melyet az 1939/40.-es foglalkozási évre állították ki. Az igazolvány Horváth László tulajdona volt. Tartalmazza a tulajdonos adatait, az egyesület pecsétjét, keltezést, valamint a leventekörzet parancsnokának és csoportparancsnokának aláírásait. Az igazolvány hátoldalán tüntették fel, hogy a levente tagja-e valamilyen szakosztálynak, illetve, hogy milyen versenyérmek és jelvények viselésére jogosult. Belsejében hónapokra lebontva szerepelt, hogy a levente részt vett-e a foglalkozásokon. Az igazolványt a levente köteles volt mindig magánál hordani, hogy szükség esetén be tudja mutatni, költözés esetén pedig a költözés tényét a csoportparancsnoknak be kellett jelentenie.[126]

[121] FARKAS 196.
[122] MATUSSNÉ 1996. 26.
[123] Uo. 37.
[124] Uo.
[125] Uo. 37-38.
[126] KRONÁSZT 2017. 123-125.

5.4. A KALOT[127] és a KALÁSZ[128] Dunapentelén

A dunapentelei szervezet bemutatása előtt érdemes néhány szót szentelti a KALOT országos elindításának. A szervezet nagy reményekkel indult, azzal a céllal, hogy a falusi fiatalság életét, felemelkedését segítse, felhasználva ehhez a KALOT jelszavait: *Krisztusibb embert! – Műveltebb falut! – Életerős népet! – Önérzetes magyart!*[129]

A KALOT egy ifjúsági szervezet volt, mely a római katolikus egyház berkein belül működött. Az 1930-as évekre egyre égetőbb szükség lett a fennálló problémák (földreform, társadalmi kiegyenlítődés, szociális kérdések és műveltség növelése) megoldására. A szervezet a települések ifjait fogta össze és mutatta meg számukra, hogy közösen nagyobb erőt képviselnek, könnyebben fejlődhetnek. A KALOT megszervezésével egy alulról induló szociális mozgalmat szerettek volna elindítani, kulturális és gazdasági alapokon, az ifjúság hathatós közreműködésével.[130, 131]

---

[127] A KALOT a Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testületének rövidítése. Megszervezése Kerkai Jenő jezsuita szerzetes nevéhez köthető, aki az 1930-as években szegedi tanulmányai közben alapította meg a szervezetet, melynek később főtitkára is volt. A szervezet jelszavának megfogalmazása szintén neki köszönhető. A szervezet másik alapító tagja volt Nagy Töhötöm, szintén jezsuita szerzetes, aki kezdetektől Kerkai mellett állt a munkában. TÓTH 1994. 2.

[128] Katolikus Agrárlányok Szövetsége. Mivel igény mutatkozott lánymozgalom alapítására is, így 1936-ban létrehozták, azzal a szándékkal, hogy a falvakban is megalakuljanak a lányegyesületek. A két szervezet kezdetektől szorosan együttműködött. Uo. 1995. 11.

A KALOT jelszavait a KALÁSZ is elsajátította, fő céljuk az erős hit, erkölcsös élet, nemzeti öntudat és a gazdaságilag képzett falu voltak. A KALÁSZ megalapítói Stetner Andrea és Luczenbacher Erika voltak. A KALOT-tal szinte egy időben hirdették meg programjukat, bár nem lett annyi tagja, mint annak. KALÁSZ népfőiskola szintén volt néhány az országban és lányok részére is szerveztek különféle hosszúságú tanfolyamokat, ahol az egyesületi élet mellett többek között háziasszonyi teendőket is oktattak nekik.

A vidéki mozgalmak ebben az esetben is a plébániákról indultak el. Uo. 1995. 18.

[129] Uo. 1995. 3.

[130] A szervezet egyik alapítója, Nagy Töhötöm így fogalmazta meg a KALOT célját: *El fogunk indítani egy szociális parasztmozgalmat. Egészen alulról fogjuk kezdeni az ifjúság megszervezésével, széles kultúrális és gazdasági alapokon. Az ifjúság számára vezetőképző tanfolyamokat fogunk kezdeni és az évek múlásával parasztmozgalommá fog felnőni. Egy nagy földreform lesz a célunk, de erről ha kell, évekig hallgatni fogunk, mert sok feudális nagyúr és főpap ezt ellenezné. Akkor fogunk ezekkel a követelésekkel előállni, amikor már késő lesz elhallgattatni bennünket, mert már felnőttünk.* Uo. 1994. 3.

Az idézet közlésekor az eredeti helyesírást követtem.

[131] A szervezők a kulturális fejlődés mellett hangsúlyt fektettek a szociális- és társadalmi kérdésekre egyaránt (pl. a régóta áhított földreformra). 1939-ben alakult meg a Hivatásszervezet agrártagozattal, mely foglalkozások szerint tervezett kiépíteni gazdasági-társadalmi szervezeteket. 1940-ben a KALOT programja tovább szélesedett, létrejött a Magyar Szocialista Népmozgalom, mely pártoktól független volt. Mindkét újonnan alakult szervezet vezetője dr. Farkas György volt. 1942-ra már 1500 község csatlakozott a KALOT-hoz, mely így egyúttal a falvak kulturális életét is irányította.

Következő lépésként népfőiskolák létrehozására volt szükség, hogy a szervezőket és agitátorokat tudjanak kiképezni. Az első ilyen iskolát Érden alapították a Szapáry-kastély épületében elhelyezve (melyet korábban a jezsuita rend használt). Első igazgatója Ugrin József, a következő dr. Farkas György voltak.

Az érdi iskolát hamarosan 19 másik követte az ország minden táján – és a II. világháború során visszacsatolt területeken egyaránt. Az oktatók vegyesen kerültek ki a papok, tanárok és politikusok közül. Több iskola rendelkezett nagyobb saját földterülettel, ahol a hallgatók gyakorlati ismereteket is szerezhettek. A résztvevők három hetes képzéseken vettek részt, ahol megismerték a mozgalom céljait és megtanulták, hogy hogyan tudnak saját falujukban előadást tartani róla – elősegítve a KALOT terjedését. A szervezetben – és ezáltal a

A dunapentelei Katolikus Legényegylet már régóta működött, ez egyfajta alapot képezett a KALOT-hoz.[132] Pintér tanító vezetésével számos színdarabot mutattak be és a tanító a II. világháborút követő években is aktív szerepelt vállalt a falu KALOT szervezetének a tevékenységében.

A lányok sem éltek szervezetlenül, Mária Kongregáció néven működtek ők is már jóval azelőtt, hogy a KALOT/KALÁSZ híre eljutott volna Dunapentelére. Vezetőjük Preiner István plébános volt; közreműködtek a különféle rendezvények szervezésében, teadélutánokat tartottak, 1936-ban színdarabot is mutattak be, amelyet Pintér tanító rendezett.

1936 körül a Dunapentelei Római Katolikus Egyház megvásárolt a Magyar utcán egy házat, a későbbi kultúrházat, ahol helyet kapott a Mária Kongregáció, a katolikus, majd a gazdakör. És persze, ez lett a végleges gyülekezési helye a Katolikus Legényegyletnek is.

A KALOT mozgalom híre eljutott a faluba is; az országos szervezet egyébként is a fiatalabb papokban találta meg a támogató erőt, ezért szóróanyagokat juttatott el a plébániákra. Szabó Pál[133] káplán az egylet találkozóin egyre többet beszélt a KALOT-ról és felvetette a helyi szervezet létrehozásának lehetőségét is. 1939 tavaszán legényegyleti gyűlést hívott össze, amin részt vett Pintér tanító és Preiner István plébános is. Utóbbi engedélyezte a helyi KALOT szervezet megalakítását, egyúttal feloszlatta a Katolikus Legényegyletet. A helyi szervezet KAL[134] néven jött létre, megalakulását a közgyűlés is elfogadta. Elnöknek Farkas Józsefet választották, aki már a korábbi egylet munkáiból is kivette a részét. Mellette alelnököt, titkárt, pénztárost, háznagyot, propagandistát, kultúrfelelőst, valami több pénztári ellenőrt is megválasztottak. A mozgalmi életet Szabó Pál, a kulturális életet pedig Pintér Ferenc irányították a plébános megbízásából. A mozgalmi élet nagy lendülettel indult, az országos célkitűzések mellett rendszeresen párbeszédet folytatva a helyi célokról és eredményekről. Hamarosan zászlót készíttettek az egylet számára, melyet 1940. november 10-én, ünnepélyes szentmisén felszenteltek, majd azt követően végig meneteltek vele a

---

mozgalomban is – a római katolikusok mellett bármelyik másik vallás hívői is részt vehettek. Egy-egy csoport 40-50 főből állt, a hallgatóknak elhelyezést és ellátást biztosítottak – bár a háború miatt ez takarékos volt és később a jegyrendszert is bevezették. Az előadásokon szó volt többek között a mozgalom céljairól, az agitálásról, a szegényparasztság helyzetéről és a mozgalmon belüli lehetőségeiről. Foglalkoztak azzal, hogy hogyan lehetne növelni a parasztság megbecsülését és segíteni felemelkedését. Több brossúra is megjelent tájékoztatási, oktatási céllal a KALOT működésével, céljaival kapcsolatban.
Az érdi iskola tanfolyamain több dunapentelei lakos is részt vett, akik később falujukban és a környező településeken is tartottak előadásokat. TÓTH 1994. 3-7.

[132] A Katolikus Legényegyletet külön alfejezetben tervezem bemutatni.

[133] A káplánt kedvelte az ifjúság, népszerű volt és munkájának köszönhetően fellendült a legényegylet élete.

[134] Katolikus Agrárifjúsági Legényegylet. Uo. 1995. 8.

faluban.[135] A szentmisén és utána a meneten rengeteg falubeli vett részt, sokan ekkor hallották először a KALOT indulóját is.[136]

A dunapentelei lakók közül Tóth József és Juhász László vettek részt három hetes népfőiskola képzésen, mely után mind Pentelén, mind pedig néhány környező településen is tartottak ismeretterjesztő előadásokat. Hamarosan a környező települések követték Dunapentele példáját és hamarosan egyletek alakultak Perkátán, Baracson, Nagyhantoson, Sárosdon, Rácalmáson és Iváncsán. 1940-ben már Dunapentelén is rendeztek három napos kihelyezett tanfolyamot, melyen szintén a KALOT célkitűzéseit ismertették meg a résztvevőkkel (akik vegyesen falubeliek és környező településekről érkezők voltak).

A helyi KALOT szervezetekben – így a dunapentelei KAL-ban is tánccsoportokat hoztak létre, akik rendszeresen ”legénynapokat” tartottak, mind az esperesi kerületekben, mind pedig Székesfehérváron. A fiatalok között jó kapcsolat alakult ki. Dunapentele első ilyen alkalmát 1941-ben rendezték meg, eljöttek rá a környező településekről is az ifjak.[137] Az első találkozót rövidesen több is követte előbb Perkátán, majd Székesfehérváron, egyre több lelkes résztvevővel.

A lányegyletek híre is megérkezett a faluba és a dunapentelei KALÁSZ egylet 1940-ben alakult meg Preiner István plébános kezdeményezésére. A csoport vezetésével Fekete Istvánné tanítónőt bízták meg. A lányegyletnek zászlója nem, de jelvénye volt.

A helyi KAL és KALÁSZ között szoros együttműködés volt, mind mozgalmi, mind pedig kulturális téren. Részt vettek egymás programjain; közös rendezvényeket tartottak, színdarabokat mutattak be és a lányok részt vettek a legénynapok szervezésében is.

---

[135] A zászlószentelésről ld. bővebben TÓTH 1995.
A zászló leírása: egyik oldalán az országos KALOT jelvény és az alábbi felirat: *KAL Katolikus Agrárifjúsági Legényegylet Dunapentele, 1940. november 10.*; a másik oldalon pedig Szent Imre herceg képe. Uo. 1995. 13.

[136] *Mozdul a föld, ébred a magyar.*
Szebb jövőn dolgozik minden férfi kar.
Ébredjetek! Munka vár reánk!
Így lehet újra nagy drága, szép hazánk!
Új idők új kürtje harsan,
Bősz vihar zúg mindenütt.
Változások, új világok,
Új erők órája üt.
Új harcra fel, hű ifjúság!
Most minden álmunk testet ölt.
Isten segít, munkára fel!
Miénk az ország és a föld!
Uo. 1995. 12.
Az idézet közlésekor az eredeti helyesírást követtem.

[137] Mind a legények, mind a leányok paraszti ruhát vagy magyaros viseletet viseltek. Az egyes csoportok bemutatták tánctudásukat, sokukat pedig papjuk kísért el. Uo. 1995. 15.

A II. világháború kitörése után egyre több fiatal vonult be katonának, helyükre még fiatalabbak léptek ugyan a KAL-ba, de a kezdeti lendület megtört; egyre kevesebb információ érkezett az országos mozgalomtól is. A háború eseményei megviselték Dunapentelét és lakóit egyaránt.[138] A háború alatt mindössze néhány színművet mutattak be, teaesteket és mulatságokat szerveztek. Az 1944 telén megindult hadműveletek nagyban érintették Dunapentelén is, a falu többször „gazdát" cserélt, véglegesen pedig 1945 februárjában szabadult fel. Több ház tönkrement, ledőlt a templom tornyának egy része és a hadműveletek több civil áldozatot is követeltek.[139]

Az élet lassan indult meg újra a faluban, a gyülekezési tilalom megszűnésével újra kezdődött a KAL és KALÁSZ mozgalom is, a fiatalok sok új ötletet adtak. 1945 májusában a KAL elnökévé Tóth Józsefet választották, aki nem sokkal korábban tért haza a frontról. A KAL betiltásáig Dunapentelén is szervezték még színmű bemutatókat, műsoros esteket. Az ifjúság rengeteget segített a romeltakarításban és az egyházi földek megművelésében.[140]

Az 1945-ös év második felében több alkalommal rendeztek közös mulatságot a KAL és a KALÁSZ tagjai, ezt egyszer zavarták meg rendőri fellépéssel, a későbbiekben ilyenre nem került sor a mozgalom betiltásáig. A helyi szervezet is egyre kevesebb információt kapott a központtól, majd 1946 augusztusában betiltották ezt is. A nyilvántartásokat és bélyegzőt Adonyban kellett a KAL-nak leadnia, de a zászlót elrejtették a plébánián, amely csak nagy sokára került újra elő.

Az 1980-as években felmerült a KALOT újra indításának a gondolata, de ennek a tárgyalása nem témája munkámnak.

---

[138] Ugyanakkor a világháború eseményei nem kímélték az országos mozgalmakat sem, így a KALOT és a KALÁSZ is megsínylette ezt az időszakot. A KALOT és a KALÁSZ 1946-ig zavartalanul, minden különösebb engedély nélkül működhetett, majd ez év augusztusában a Belügyminisztérium betiltotta a KALOT – ezzel együtt a KALÁSZ – és a KIOE (Keresztély Ifjak Országos Egyesülete) működését is. A KALOT helyébe a KPSZ (Katolikus Parasztifjúsági Szövetség) lépett volna, azonban végül nem kapott működése engedélyt. A KALOT egyik alapítóját, Kerkai Jenőt 1949-ben bebörtönözték és csak 1959-ben szabadult; a másik alapító, Nagy Töhötöm Uruguayba került és csak nagy sokára tért haza. TÓTH 1995. 19-22.

[139] Többek között Sóti Mária és Sóti Julianna KALÁSZ lányok estek áldozatul. Uo. 1995. 22.
Sírjuk a régi Kistemetőben található, nem messze a Szitányi kápolnától a falu irányába elindulva. A két lányra sokan emlékeznek még a faluban, beszélt róluk többek között Jakóné Fekete Teréz tanítónő is.

[140] Szokássá vált Dunapentelén, hogy a házasuló KAL és KALÁSZ tagokat elbúcsúztatták a menyasszony házánál. TÓTH 1995. 23.

5.5. További csoportok, klubok, ahol a dunapenteleiek találkozhattak

Dunapentelén további egyesületek is működtek, amelyek kisközösséget alkottak a településen belül. Jelen fejezetben ezekről kívánok néhány szót szólni, amennyiben a rendelkezésemre álló források engedik.

Fontos szerepe volt a község életében a *Katolikus Legényegyletnek*, melyet 1926. február 21-én szervezett meg Mészáros István apát, római katolikus egyházi vezető.[141] Az egyletnek a katolikus vallású, 18. életévüket betöltött férfiak lehettek a tagjai. Az újjászervezéskor 86 fős tagságot számlált.[142] Az apát mellett Pintér Ferenc tanító, Nyuli György ifjúsági elnök, Baksa Mihály ifjúsági alelnök, Farkas László könyvtáros és Fekete István pénztáros is kivette részét az egyesület munkájából. Vallási, kulturális, erkölcsi szellemben kívánták az ifjakat összefogni. A tagok életkora 18 és 28 év között alakult. A tagok között földműveseket és gazdasági alkalmazottakat (63 fő), iparosokat és kereskedőket (9 fő) találunk.[143]
Eleinte nem volt saját helyiségük, így vendéglőkben bérelték azokat.[144] Az egylet ekkoriban mulatságokat, bálokat és egy-egy színdarabot rendezett meg, a fiatalok kártyáztak, a felügyeletet pedig Pintér Ferenc tanító és a falu káplánja látták el. A legényegylet ápolta Pentele híres szülöttének, Pentelei Molnár János festőművésznek az emlékét (síremlék elkészítése és utcanévadással való tisztelgés).[145]

A *Polgári Olvasókör* működése hosszú időszakra, több évtizedre tekint vissza. 1905. január 8-án alakult, Szávits Miklós kezdeményezésére. Az egyletbe beolvadt a pár évvel korábban

---

[141] ERDŐS-PONGRÁCZ 183.
V.ö. FARKAS 196. A levéltáros munkájában így fogalmaz: *A Katolikus Legényegyletet még 1926. február 21-én Mészáros István apát újjászervezte.* Az eltérő fogalmazásra nem találtam kielégítő magyarázatot, így a továbbiakban az Erdős Ferenc-Pongrácz Zsuzsánna féle megfogalmazást fogom követni.
Szintén ebben a munkájában említi a szerző, hogy *A Katolikus Legényegylet 1923 nyarán és őszén „A negyvenezres vő" című színdarabot adta elő…* FARKAS 189.
[142] ERDŐS-PONGRÁCZ 183.
V.ö. FARKAS 196. A levéltáros tanulmányában 85 fős kezdeti taglétszámról számol be.
[143] ERDŐS-PONGRÁCZ 183.
Farkas Gábor a földműves és iparos tagokat említi. FARKAS 196.
[144] Az 1920-as években a Lábadi-féle nagyvendéglőben, az 1930-as években a Pálinkás-féle vendéglőben, majd később a Jantsky-félében. TÓTH 1994. 7.
[145] *A Katolikus Legényegylet a kézműves és iparos ifjúság egyesülete. Adolf Kolping alapította Kölnben. Célja a „legények" vallási, szakmai, családi és társadalmi életre felkészítése. Legkisebb egysége a Gesellenhaus, a 'Legényház', ahol munkaidő után a szakmai felkészülésben, általános műveltségben és mestervizsgára való felkészülésben segítették a legényeket, s kulturált szórakozási lehetőségeket is nyújtottak. Az átutazók e házban szállást is találtak. A Katolikus Legényegylet foglalkozott tagjai betegbiztosítási és érdekvédelmi ügyeivel is (Kolping Művek).* Magyarországon a XIX. század közepén jelentek meg.
http://lexikon.katolikus.hu/K/Katolikus%20Leg%C3%A9nyegylet.html, 2021. június 21.

újjászervezett Polgári Kaszinó. Kulturális egyesületként hosszú éveken keresztül béreltek maguk számára helyiséget, azonban az 1930-as évektől egyre kevesebben látogatták a találkozókat. A bérbeadó végül egy istállóban helyezte el a könyveket, ami nagy pusztulást okozott. Az egyesület feloszlatásának a kérdése már 1940-ben felmerült, azonban ténylegesen csak 1941. március 23-án oszlott fel – fél évszázados működés után. Az egyesület vagyona az *Iparoskörhöz* került, mely ekkora egy fejlődő egyesület volt, viszont könyvtárral nem rendelkezett, valamint politikai szerepet sem vállalt (ezt a szerepet a lentebb tárgyalt Gazdakör képviselte).[146]

A világválság utáni egyik legjelentősebb esemény volt a *Gazdakör* megalapítása. Az alakuló közgyűlést 1937. április 11-én tartották. Preiner István plébános és a Fejér Megyei Gazdasági Egyesület titkára, Haffner Ferenc nagy szerepet vállaltak a kör megalapításának előkészítésében. A kör célja az volt, hogy felvirágoztassák a dunapentelei mezőgazdaságot, ennél fogva mind a kis- és középparasztság, mind pedig földbirtokosok képviseltették magukat. A tagok többsége a független kisgazdapárthoz kötődött. Jelentőségük már az 1939. évi választáson megmutatkozott: az adonyi választókerületben induló Kádár Antal kisgazdapárti jelöltre szavazott a legtöbb dunapentelei szavazópolgár.[147]

A *Dunapentelei Polgári Lövészegylet* 1935. október 20-án alakult meg. Főként az értelmiségiek, módos gazdák és földbirtokosok közül kerültek ki a tagok. Fő szorgalmazója Gáspár Károly volt, majd visszavonulása után Palágyi József jegyző vette át feladatait.[148]

A dunapentelei Szívgárdáról csak kevés adatot találtam. Források megemlékeznek a megalakulásáról, de a működéséről jelenleg kevés információval tudok szolgálni.[149] A helyi

---

[146] FARKAS 197.
[147] ERDŐS-PONGRÁCZ 183.
[148] Uo.
[149] Magáról a Szívgárda mozgalomról a Magyar Katolikus Lexikonból tájékozódhatunk, amely az alábbi szócikket közli az egyesületről:
Szívgárda, 1920-1948: a Jézus Szentséges Szívét tisztelő és Jézusért apostolkodni akaró 6-14 éves (az elemi ill. a középiskolák alsó 4 osztályába járó) katolikus fiúk és leányok szervezete, a Jézus Szíve Szövetség gyermek tagozata. Célja: a valláserkölcsi és hazafias nevelés elmélyítése, ezen belül a családi élet megszerettetése, a tekintélytisztelet fejlesztése, a munkára és a kötelességteljesítésre nevelés. Szervezete a korabeli szokást követte: egy-egy isk. osztály szívgárdistái szakaszt alkottak, élükön a szakaszvezetővel. A szakaszok alkották a gárdacsapatot, ennek élén a felnőtt csapatvezető állt, akik részben hitoktatók, hitoktatónők, részben tanítók, tanítónők és szerzetesnők voltak. A gárdacsapatokat az országos Szívgárda központ (Bp., VIII. Horánszky u. 18.) irányította, amely évenként tanfolyamokat szervezett a gárdavezetők számára. A Szívgárda a gyermekeket az iskolán kívüli időben foglalkoztatta. Hetenként vagy kéthetenként rendszeres összejöveteleket tartottak, arra törekedve, hogy ezek légköre ne iskolai, hanem kedélyes, közvetlen, családias legyen. Ének, beszélgetés, játék közben került sor a rövid hitbuzgalmi oktatásra. Évenként több ünnepséget és kirándulást rendeztek,

csoport a káplán vezetésével működött, közel 200 tagot számlált.[150] Forrásom még az alábbiakat közli a helyi egyházi csoportokról:

Minden korcsoportban működött keresztény közösség, többek között a Credo-egyesület,[151] amely a katolikus férfiakat tömörítette hitük megvallására és a hitélet mélyítésére. Tevékenységük része volt, hogy nagypénteken délelőtt 9 órától szombat reggelig őrséget álltak, virrasztva a Szent Sírnál. Hasonló hitbuzgalmi mozgalom a Rózsafüzér Társulat[152] és a Jézus Szíve Társulat.[153] […] A szegény gyermekek ingyen bibliát és katekizmust kaptak. Az állami iskolában katolikus szellemben nevelték a gyermekeket.[154]

---

karácsonykor megajándékozták a szegény gyerekeket. A csapatvezetők kapcsolatban álltak a szülőkkel, a gyermekeken keresztül rájuk is igyekeztek hatni. Gyakran rendeztek szülői értekezleteket, évenként apák és anyák napját tartottak. 1930: 654 helyen kb. 800 gárdacsapat, több mint 100.000, 1942: 2500 gárda kb. 300.000 taggal működött. A Szívgárda központ a gárdavezetők részére adta ki a Gárdavezető (Bp., 1926-44; Erdélyben 1925-35, utóbb Apostoli Iskola 1935-37) c. szaklapot. Lapja Pozsonyban 1923-33 között: és Szatmárnémetiben 1929-35 között: a Szívgárdista, Salzburgban 1950-52 között: a Szívgárda Posta. A Szív újságban külön rovatuk volt, évenként kiadták a Szívgárdista-naptárt. Az Olcsó füzetsorozat keretében képes mese- és elbeszélőfüzeteket adtak ki, külön a kisgyermekeknek és külön a serdülőknek.
http://lexikon.katolikus.hu/S/Sz%C3%ADvg%C3%A1rda.html, 2021. június 21.

[150] MEGULESZ-HORVÁTH 35.

[151] A Credo Egyesületről az alábbiak olvashatók a Magyar Katolikus Lexikonban:
1921. márc. 20.-1950 (?): katolikus férfi egyesület, a Jézus Neve Társulat tagozata. - Bőle Kornél alapította és vezette. Központja Bp. IV. Eskü tér 2., utóbb XIV. Szt Domonkos u. 3., lapja a Credo. 1929: 45 helyen 8000, 1942: 352 helyen 60.000 tagja volt. - Jelvénye: fekete-fehér félmezőkre osztott pajzsban kereszt, a pajzs felső részén piros-fehér-zöld sávban a Credo szó.
http://lexikon.katolikus.hu/C/Credo%20Egyes%C3%BClet.html, 2021. július 13.

[152] Bővebben a Magyar Katolikus Lexikonban olvashatunk a társulat történetéről:
A legelterjedtebb testvérület (confraternitas) az egész Egyházban. - Alapítójának Szt Domonkost tartják, aki 1211: Toulouse-ban szervezte meg az első Rózsafüzér Társulatnak tekinthető társulatot. 1255: Mantovában, 1258: Paviában és Perugiában, 1288: Orvietóban létezett Congregatio Societatis B. M. Virginis et S. Dominici nevű társulat, s valószínűleg mind Rózsafüzér Társulat volt. Az első társulatot, mely biztosan Rózsafüzér Társulat 1470: Douaiban (Franciaországban) Alanus de Rupe alapította.
Célja tagjainak a rózsafüzér imádkozásával való megszentelése. A tagok a keresztény testvériség jegyében egyformán részesednek a Rózsafüzér Társulat lelki javaiból. A Rózsafüzér Társulat szervezési jogát III. Gyula és V. Sixtus a domonkos rendi generálisára ruházta, aki plébániákon a megyéspüspök beleegyezésével állíthatott új Rózsafüzér Társulatokat. Helységenként rendszerint csak egyet alapítottak. Tagja lehet minden katolikus keresztény, a felvétel a tagkönyvbe való beírással történik. A tagok vállalják, hogy hetenként egyszer elimádkozzák a 15 tizedes rózsafüzért. - Magyarországon főleg az Élő Rózsafüzér társulat terjedt el. Főtestvérület 15 helyen volt. A Rózsafüzér Társulatok központja Bpen, a XIV. Szt Domonkos u. 3. alatt volt, lapjai 1885-94: A Legszentebb Rózsafüzér Királynéja, 1909-44: a Rózsafüzér Királynéja, 1947-48: Rózsafüzér Társulatok Értesítője.
A Rózsafüzér Társulattól különbözik az Örökös Rózsafüzér és az Élő Rózsafüzér, mert ezek nem testvérületek.
http://lexikon.katolikus.hu/R/R%C3%B3zsaf%C3%BCz%C3%A9r%20T%C3%A1rsulat.html, 2021. július 13.

[153] A Jézus Szíve Társulatról lásd bővebben a Magyar Katolikus Lexikon vonatkozó szócikkét:
Jézus Szíve tiszteletére alakult confraternitas Magyarországon. - Jézus Szívének 1765: engedélyezett ünnepét 1766: a tihanyi templomban már meghonosították, s fölállították az első Jézus Szíve-oltárt Magyarországon. Ugyanebben az évben Zichy Ferenc győri püspök is kért Rómából mise- és zsolozsma-szöveget, mivel egyházmegyéjében meg akarta honosítani az új ünnepet. II. József (ur. 1780-90) rendelete 1788: 9 Jézus Szíve Társulatot oszlatott föl.
http://lexikon.katolikus.hu/J/J%C3%A9zus%20Sz%C3%ADve%20T%C3%A1rsulat.html, 2021. július 13.

[154] MEGULESZ-HORVÁTH 35.

A dunapentelei *Mária Kongregáció* működésének vizsgálata szintén további kutatást igényel, mindössze a megalakulás dátumát sikerült felkutatnom. Az egyházi szervezet az iskolában alakult meg 1934-ben.[155]

[155] A Mária Kongregáció történetéről szintén a Magyar Katolikus Lexikonból tájékozódhatunk: *A Mária Kongregáció a jezsuiták által kezdeményezett vallásos, apostolkodó társulat (harmadrend). Közvetlen célja, hogy tagjait, főként az ifjúságot a Mária-tisztelet hangsúlyozott gyakorlása által az önmegszentelés és apostolkodás magasabb fokára nevelje. Távolabbi célja, hogy a tevékeny szeretetben és Mária követésében átformált személyiségekkel a társadalomra hasson, azt Isten országának képére alakítsa. Egy-egy Mária Kongregáció általában azonos korú, műveltségű, társadalmi helyzetű, érdeklődési körű embereket fog össze, ezért van férfi, női, ifjúsági stb. Mária Kongregáció.*
http://lexikon.katolikus.hu/M/M%C3%A1ria%20Kongreg%C3%A1ci%C3%B3.html, 2021. június 21.

6. Összefoglalás

Jelen tanulmány Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata megbízásából készült, a **TOP-6.9.2-16-DU1-2018-00001** azonosítószámú **„Helyi identitás és kohézió erősítése Dunaújvárosban”** című projekt megvalósítása keretében.

Mivel a projekt céljai között szerepel a helyi közösségek bemutatása, fejlesztése, az emberek közösségbe kovácsolása, így munkámban elsőként kitértem arra, hogy egy település életében milyen szerepet játszhatnak a közösségek. Mi az a közösség? Hogyan tevődik össze? Hogyan lehet egy közösséget fejleszteni? És mit ad egy közösség a tagjai számára?

A projekt első tanulmányára Dunaújváros zöldövezeti részét (Északi lakóterületek, Pentele, Kertvárosias lakóterületek, Pálhalma, külterület, tanyák) választottam ki. Ezen belül is Dunapentelére fókuszáltam a XX. század első felében. Munkámban elsőként részletesen bemutatom a település múltját egészen 1950-ig, a városépítés megkezdéséig. Célom ezzel az, hogy térben és időben segítsek az olvasó számára elhelyezni a települést.

Munkámban több dunapentelei közösség bemutatására törekedtem. Ezek a következők voltak:

- Dunapentelei Önkéntes Tűzoltó Egyesület
- Katolikus Legényegylet és Mária Kongregáció
- a KALOT helyi szervezete
- a KALÁSZ helyi szervezete
- a levente egyesület
- Kisgazdakör
- Polgári Olvasókör

Ezeknek a történetéből is láthatjuk, hogy a vizsgált időszakban hogyan fogta össze egy kisebb közösség a falu ifjúságát, a közösség hogyan kapcsolódott be a település életébe, hogyan segítették egymást és a falut a közösség tagjai. Elég csak arra gondolni, hogy a bemutatott szervezetek milyen vegyesek: önkéntes tűzoltók, akik óvták a falut és a tanyákat; egyházi szervezetek, amelyek összefogták a fiatalokat, oktatták őket és kulturális programokat szerveztek számukra; a levente egyesület, mely a honvédelmi oktatást kívánta helyettesíteni a két világháború közti zűrzavaros időszakban.

Munkám során találkoztam olyan egylettel, amelynek helybeli történetével kapcsolatban csak az alapítási ideje ismert (ilyen pl. az 1927-ben alakult Szívgárda), így jelenleg nem tudok további információkkal szolgálni róla – azonban ezek a nyitva maradt kérdések jó kutatási alapot adnak a munka folytatásához – mind levéltári, könyvtári síkon, mind pedig

gyűjtés/gyűjtőpályázat kiírásával, melyek segítségével, további adalékokkal gazdagíthatjuk meglévő ismereteinket.

Munkámat részletes irodalomjegyzékkel egészítem ki, melyben egyaránt találhatók a szó szoros értelmében vett szakirodalmak, de visszaemlékezések is. Emellett lehetőségeimhez mérten képi anyagokat és levéltári forrásokat is csatoltam munkámhoz, melyek árnyalják a bemutatott szervezeteket.

Felhasznált és ajánlott irodalom

1. BÓNA István: Dunapentele története a honfoglalástól a 19. század közepéig a már eddig is ismert, valamint újonnan bevont adatok alapján. Dunaújváros, Intercisa Múzeum, 1991.
2. DÉR Pál: Dunapentele mezőgazdasága – Leírások, elmondások, saját tapasztalatom alapján. Kézirat. H.n., k.n., é.n.
3. Dunaújváros története. Szerk.: ERDŐS Ferenc – PONGRÁCZ Zsuzsánna. Dunaújváros, Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2000.
4. FARKAS Gábor: Dunapentele története a kapitalizmus korában 1850-1950. In: *Fejér megyei történeti évkönyv 9.* Szerk.: FARKAS Gábor. Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 1975.
5. GERGELY Ákos: Rejtélyes Pentele. Helytörténeti tanulmány. Dunaújváros, k.n., 2007. Online: http://htomi77.hu/2400/gergely_akos-rejtelyes_pentele.pdf, 2021. március 5.
6. 100 éves a Szórád Márton Általános Iskola 1907-2007. Felelős kiadó: JUHÁSZ József. Dunaújváros, Szórád Márton Általános Iskola, 2007.
7. KRONÁSZT Margit: Levelek a frontról – Babanits Margit és Takács Kálmán első világháborús levelezése. In: *Az Intercisa Múzeum Évkönyve I.* Szerk.: KESZI Tamás. Dunaújváros, Intercisa Múzeum, 2016.
8. KRONÁSZT Margit: Leventeigazolvány. In: *Az Intercisa Múzeum Évkönyve II.* Szerk.: KESZI Tamás. Dunaújváros, Intercisa Múzeum, 2017.
9. KRONÁSZT Margit: Miről mesélnek a képes levelezőlapok? – Képeslapváltás 40 év tükrében. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2020. (Publikálatlan mesterképzéses szakdolgozat.)
10. LUKÁCS László: A mezőföldi tanyák néprajza. A farmtanyák kialakulása és pusztulása a Mezőföldön a XIX-XX. században. Székesfehérvár, (Szent István Király Múzeum), 1998.
11. Magyar Tűzoltó Szövetség 1870-2015. Felelős kiadó: Dobson Tibor tű. dandártábornok. H.n., Magyar Tűzoltó Szövetség, 2015.
12. MATUSSNÉ DR. LENDVAI Márta: Fejezetek Dunapentele iskolatörténetéből. Dunaújváros, Intercisa Múzeum, 1996.
13. MATUSSNÉ LENDVAI Márta – PONGRÁCZ Zsuzsánna: Dunaújváros története képeslapokon. Dunaújváros, k.n., 2000.

14. Dunapentele, Sztálinváros, Dunaújváros fényképeken. Szerk.: MATUSSNÉ DR. LENDVAI Márta – KISMONI László – KLEIN András Miklós – KNÓDEL Mária – PÁLFALVI János. Dunaújváros, Meritum Text Kiadó, 2005.
15. A Dunaújvárosi Római Katolikus Egyházközség múltja és jelene. Szerk.: MEGULESZ Gabriella – HORVÁTH Imre. Budapest, Macdesign Grafikai Szolgáltató Kft., 2008.
16. ŐRI Zoltán: Találkozásom a várossal. Dunaújváros, „Dunaújvárosért" Városszépítő és –védő Egyesület, 1999.
17. Panni néni meséi I. kötet. Szerk.: KOZMA Erzsébet. Dunaújváros, A dunaújvárosi Történeti Klub kiadványa, 1999.
18. SCHLITTERNÉ Nyuli Anna: Régi dunapentelei történetek I. kötet. Szerk.: KEMÉNY Lajosné. Duanújváros, Pentele Baráti Kör, 2018.
19. SCHLITTERNÉ Nyuli Anna: Régi dunapentelei történetek II. kötet. Szerk.: KEMÉNY Lajosné. Duanújváros, Pentele Baráti Kör, 2018.
20. SCHLITTERNÉ Nyuli Anna: Régi dunapentelei történetek III. kötet. Szerk.: KEMÉNY Lajosné. Duanújváros, Pentele Baráti Kör, 2019.
21. SCHLITTERNÉ Nyuli Anna: Régi dunapentelei történetek IV. kötet. Szerk.: KEMÉNY Lajosné. Duanújváros, Pentele Baráti Kör, 2020.
22. SZABÓ Tamás: Pentele ezer éve. Dunaújváros, Penteléért Alapítvány, 2008.
23. TÓTH József: Lakodalmi népszokások Dunapentelén és ezzel kapcsolatos visszaemlékezéseim (1989.)/ Egyházi szervezetek működése Dunapentelén az 1930-40-es években /KALOT-KALÁSZ/ (1994.). Kézirat. H.n., k.n., 1995.

Felhasznált és ajánlott források

1. KOVÁCS Henrietta: A közösségfejlesztés alapjai és a többfunkciós közösségi terek. 2017. Online: http://www.kulturalisszemle.hu/7-szam/junior-kutatoi-muhely/kovacs-henrietta-a-kozossegfejlesztes-alapjai-es-a-tobbfunkcios-kozossegi-terek, 2021. március 5.
2. Magyar Katolikus Lexikon – Katolikus Legényegylet. Online: http://lexikon.katolikus.hu/K/Katolikus%20Leg%C3%A9nyegylet.html, 2021. június 21.
3. Magyar Katolikus Lexikon – Mária Kongregáció. Online: http://lexikon.katolikus.hu/M/M%C3%A1ria%20Kongreg%C3%A1ci%C3%B3.html, 2021. június 21.
4. Magyar Katolikus Lexikon – Szívgárda. Online: http://lexikon.katolikus.hu/S/Sz%C3%ADvg%C3%A1rda.html, 2021. június 21.
5. Magyar Katolikus Lexikon – Credo Egyesület. Online: http://lexikon.katolikus.hu/C/Credo%20Egyes%C3%BClet.html, 2021. július 13.
6. Magyar Katolikus Lexikon – Rózsafüzér Társulat. Online: http://lexikon.katolikus.hu/R/R%C3%B3zsaf%C3%BCz%C3%A9r%20T%C3%A1rsulat.html, 2021. július 13.
7. Magyar Katolikus Lexikon – Jézus Szíve Társulat. Online: http://lexikon.katolikus.hu/J/J%C3%A9zus%20Sz%C3%ADve%20T%C3%A1rsulat.html, 2021. július 13.
8. A közösségépítés napjainkban – Stratégiai alapok. Online: https://www.pr-blog.hu/a-kozossegepites-alapjainak-strategiaja, 2021. március 5.
9. Mentő tűzvédelem. Online: https://www.katasztrofavedelem.hu/212/mento-tuzvedelem, 2021. június 10.

Fényképek[156]

1. kép Molnár István és felesége portréja 1880 körül (Pentelei Molnár János nagyszülei)[157]

[156] A csatolt fényképek a dunaújvárosi Intercisa Múzeum fotótárából származnak. Ahol lehetőségem volt rá, jelöltem a leltári vagy gyarapodási számokat.
[157] 74.8. ltsz. kartonra kasírozott papírkép.

2. kép Pentelei Molnár János szülőháza

3. kép Pentelei iparosok csoportképe 1900 körül[158]

[158] 74.9. ltsz. kartonra kasírozott papírkép.

4. kép Nagy János és felesége 1900 körül (Dunapentele pénztárnoka volt hosszú időn keresztül)[159]

5. kép I. osztály 1908-ban az újonnan épült iskolában[160]

[159] 74.10. ltsz. kartonra kasírozott papírkép.
[160] 74.12. ltsz. kartonra kasírozott papírkép.

6. kép Nagy Gyula géplakatos mester 1925 körül[161]

7. kép Nagy Gyula műhelye, a mester mellett áll segédje Hegedűs György 1940-ben[162]

[161] 74.13. ltsz. kartonra kasírozott papírkép.
[162] 74.14. ltsz. papírkép.

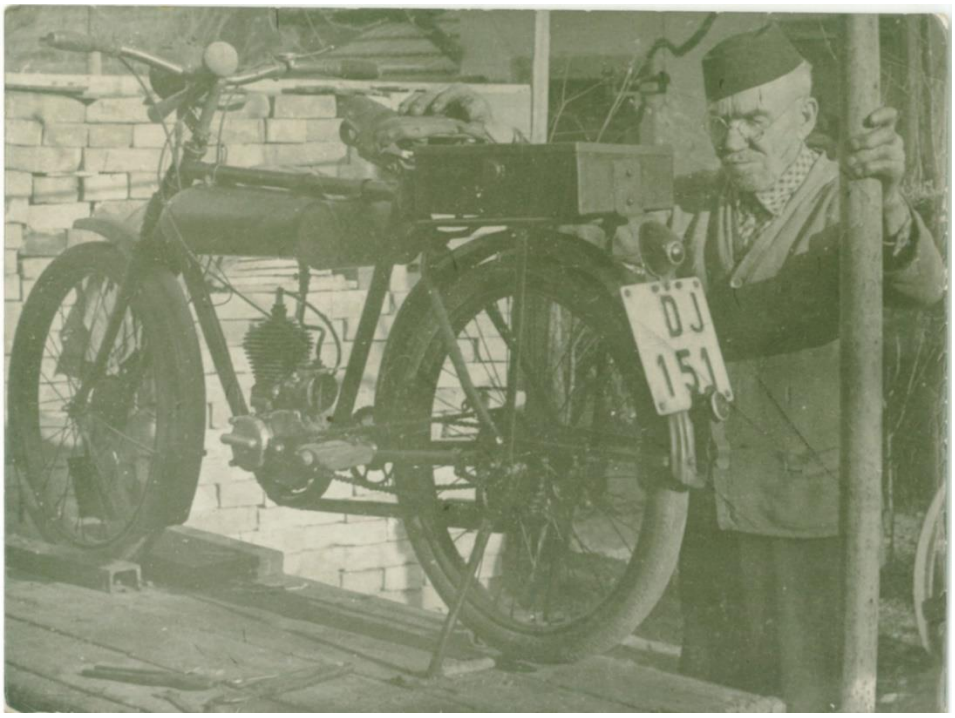

8. kép Nagy Gyula munka közben 1960 körül[163]

9. kép A II. fiúosztály 1921-1922-ben[164]

[163] 74.15. ltsz. papírkép.
[164] 74.3. ltsz. kartonra kasírozott papírkép.

10. kép Általános iskola IV. osztálya Pintér Ferenc tanítóval 1928-ban[165]

11. kép Fiúosztály Pintér Ferenc tanítóval 1930-ban[166]

[165] 74.1. ltsz. kartonra kasírozott papírkép.
[166] 74.2. ltsz. kartonra kasírozott papírkép.

12. kép Tornavizsga az iskola udvarán az 1930-as években[167]

13. kép Dunapentelei óvodások 1930. június 15-én

[167] 74.4. ltsz. kartonra kasírozott papírkép.

14. kép Dunapentelei óvodások

15. kép Dunapentelei óvodások

16. kép Óvodások 1934-ben

17. kép Óvodások 1942-ben

18. kép A dunapentelei iskola tantestülete 1938-ban[168]

19. kép Pentelei életkép - Fekete Kálmán esküvője 1930-ban[169]

[168] 74.5. ltsz. papírkép.
[169] 74.6. ltsz. papírkép.

20. kép Pentelei életkép - Fekete Kálmán ravatala[170]

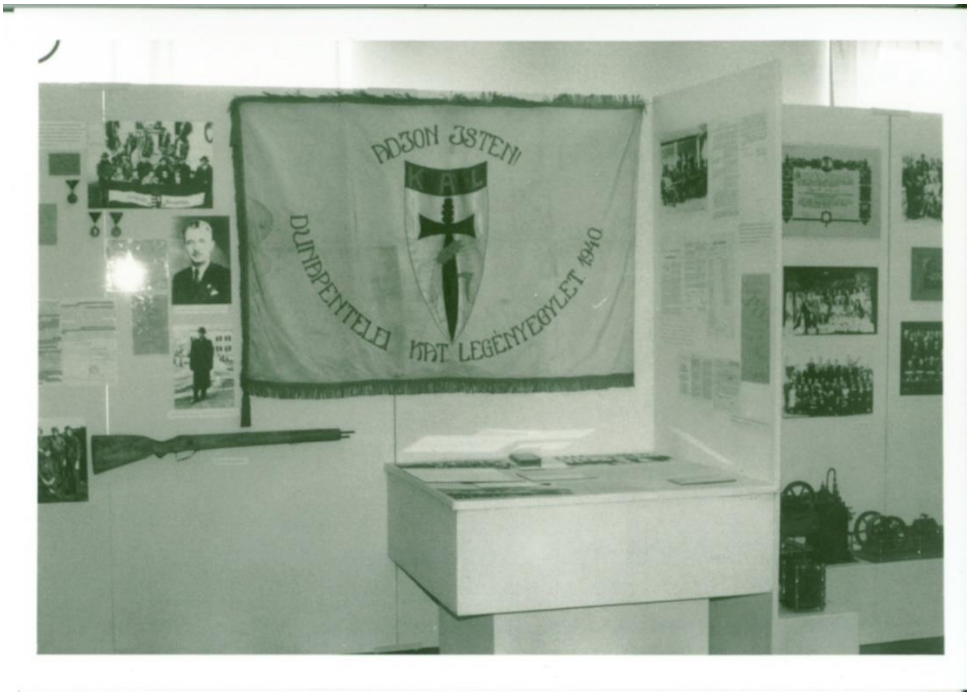

21. kép A Katolikus Legényegylet zászlaja kiállításon

[170] 74.7. ltsz. papírkép.

22. kép A dunapentelei Iparoskör dalárdája[171]

23. kép A dunapentelei Iparoskör pecsétje

[171] 74.49. ltsz. papírkép.

24. kép Ebéd a mezőn - a Császár család[172]

25. kép A Császár-család dolgozik a Babanits-tanyán[173]

[172] 74.30. ltsz. papírkép.
[173] 74.31. ltsz. papírkép.

26. kép A Császár-család a Babanits-tanyán 1934-ben[174]

27. kép A Császár-család a Babanits-tanyán 1928-ban[175]

[174] 74.36. ltsz. papírkép.
[175] 74.37. ltsz. papírkép.

28. kép A Sigray-uradalom, középen Nagy Gyula gépész 1930-ban[176]

29. kép A Frankl-kúria, előtérben a dajka[177]

[176] 74.51. ltsz. papírkép.
[177] 74.54. ltsz. papírkép.

30. kép Dóra Pál, dunapentelei földbirtokos

31. kép Dunapentele vasútállomása

32. kép A Mondbach-kúria Dunapentelén

33. kép A Katolikus Legényegylet színjátszócsoportja - "Bíró uram újra nősül" - 1941., középen Szabó Pál atya[178]

[178] 24624 ltsz. fénykép.

34. kép "Fabiola" - 1936. október[179]

35. kép "Légy jó mindhalálig" - 1942.[180]

[179] 25863 ltsz. fénykép.
[180] 24622 ltsz. fénykép.

36. kép KALOT népfőiskola Érden, a csoportban Tóth József - 1940.[181]

37. kép Dunapentelei leventék 1938-1940 körül

[181] 25869 ltsz. fénykép.